

Paměti újezdu Polického

čili

nynějších panství Polického a Broumovského

až do začátku Husitské války.

Sepsal

V. Vladivoj Tomek.

(Vydáno z Památek archeologických a místopisných r. 1857.)

Paměti újezdu Polického

či

nynějších panství Polického a Broumovského

až do začátku Husitské války.

Sepsal

V. Vladivoj Tomak.

(Vydáno z Pamětí archaologických a městopisných r. 1857.)

V P r a z e.

Tiskem a nákladem Jarosl. Pospíšila.

1857.

Vysoce důstojnému a urozenému pánu,

panu

JANOVI NEPOM. ROTTEROVI,

* opatu klášterů Břevnovského a Brumovského, řádu sv. Benedikta,
zemskému praeditu ad. ad.

v ě n u j e

skladatel.

I.

Popis krajiny.

Panství Broumovské a Polické, náležející klášteru Břevnovskému řádu sv. Benedikta, leží v severovýchodním vypouklém cípu kraje Hradeckého na pomezí pruského Slezska.

Hranice jeho spadají s hranicemi zemskými na půlnoční, východní a dílem jižní straně ve velkém polokruhu, který běře začátek nedaleko hořejší Teplice (Ober-Wekelsdorf) na půlnoční straně a končí se na polední straně pode vsí Nouzínem při potůčku, který nad touto vsí má své prameny. Dále je hranice polední vyznačena nejprv potůčkem tímto samým až ke vpádu jeho do většího potoka, který přichází od vesničky Řeřišné, potom tímto potokem až ke vpádu jeho do Medhuje pod Vysokou Srbskou, konečně říčkou Medhují až na blízko městečka Hronova, kdež přijímá do sebe potok přicházející od Starkova. Odtud jde hranice západní nejprvé po tomto potoku nahoru skrz ves Dřevíč dolejší i dále až k hořejší Dřevíči, odstupuje na začátku této vsi u tamějšího mlýna na západní stranu potoka, a objímá dědiny této vsi celé až pod samé městečko Starkov; zde přechází zpátky na východní stranu potoka, a jde od něho pryč až k říčce Medhuji nade

vší Maršovem, odtud pak zase tokem Medhuje až k prvnímu stavení v Teplici dolejší, kdež konečně odchyluje se v pravo a běží mezi oběma Teplicemi po levé a všemi Bodašínem a Verneřovicí po pravé straně až ke hranici zemské na půlnoci.

Od sebe dělí se Policko a Broumovsko z největší části hřebenem jistého pohoří, které se táhne od jižní hranice zemské rovným směrem v délce půldruhé dvouhodinové míle až k cestě mezi všemi Březovou (Birkicht) a Bodašínem, že Broumovské straně příkré dolů se srážejíc, ku Policku mírně skloněné. Od náhlého srázu ke straně Broumovské a dlouhého protažení v jedné čáře dostalo pohoří toto své starodávné, nyní v ústech lidu zaniklé jméno *Stěny*. Nahodile vyznačena jest hranice toliko na půlnoční straně Policka, mezi Lachovem Polickým a Bodašínem Broumovským.

Panství Polické je celkem vysočina, hlubokými údolími v rozličném směru prorývá i místy zase ve vyšší vrchy se vynášející. Dle rozložení horstva dá se přirozeně a pro oko samo dosti značně rozdělití celkem na tři části čili prouhy, vedlé sebe od půlnoci k jihu se táhnoucí. Nejvýchodnější z nich jest volný svah Stěn od hřebene jejich až ke všem Hutberku, Pěkovu, Hlavňovu, Suchémudolu a Bělé, někde dále někde méně na západ sbíhající, na několika místech roklemi, skalnými slujemi a oužlabími potoků na něm se prýstících ve směru od východu na západ roztržený, ve hřebenu samém a v prohlubinách těchto větším dílem lesem porostlý, ostatně v pole vzdělaný. Kde se tento svah končí, vystupuje po celé délce jeho jiné površí, se Stěnami souběžně od půlnoci k jihu se táhnoucí, na východní straně dosti příkré, k západu pak zase pozvolnu se sklánějící, a sic k městečku Polici, ke vsi Bukovici, k dolejšímu konci Pěkova a k Lachovu. Vrch jeho

jest podobně jako hřeben Stěn porostlý lesem, a však větším dílem jen úzkým a na mnoha místech přetrženým; také jest kromě v půlnoční části mnohem nižší než Stěny, východní stráň jeho mnohem méně příkrá, západní pak svah táhlejší a mírnější. Nejznačnější vrchol tohoto druhého površí je les řečený *Kluček*, vznášející se nad čarou od Police k Bukovici, na nejvyšším místě do špičky zakončený. Krom jižního kraje svého nade vsí Bělou protřeno jest toto površí a celý západní jeho svah oužlabími tří potoků, tekoucích všemi Pěkovem, Hlavňovem (k Bukovici) a Suchýmdolem, a mimo to jižněji od Suchéhodola dlouhým bezvodným oupadem, kterým vede jedna z nejobyčejnějších poutnických cest do Vambeřic. Hned pod tímto svahem druhým zdvihá se třetí površí souběžné se Stěnami, v jižní polovici své ještě nižší než površí druhé, dále však na půlnoc, mezi všemi Bukovici a Pěkovem, mnohem vyšší. Zde totiž vypíná se v znamenitou horu, řečenou *Ostaš*, s vrcholem prostranným, nepravidelně čtyřhraným, a ještě dále na půlnoc blíž Lachova v horu jinou vrcholem svým k *Ostaši* podobnou, však mnohem nižší, řečenou *Hajda*. *Ostaš* i *Hajda*, hory skalnaté, pokryty jsou širokým a hustým lesem, jediným na celém panství, ve kterém doposud zvěř srnčí nachází pokojného místa k stálému přebývání. Od třetího tohoto površí, souběžného se Stěnami, není k straně západní již žádného svahu, vyjmouc oupatí *Ostaše*; krajina zůstává rovinou ve výšce položenou, oužlabími vod v rozličném směru prorytou, která teprv za řekou *Medhuji* ještě výše poznenáhlu vystupuje a konečně na západní hranici panství příkrě dolů se sklání do oužlabí potoka *Stárkovsko-Dřevíčského*.

Hlavní voda panství *Polického*, která všecky jeho potoky do sebe pojímá, jest říčka *Medhuje*, prýšící se blíž hranic zemských za *Adersbachem*, čínící nejprvé od dolejší *Teplíce* až k *Maršovu* hranici mezi *Polickem* a panstvím

Teplickým a Starkovským, načež pak prochází panstvím až k dolní Dřevíči.

Na Medhuji leží nejprve pod Ostašem ve hluboké a rozlezlé kotlině vesnice *Dědová* (Mohren), náležející jen po levé straně řeky k Polici, ostatkem k dolní Teplici a ke Starkovu. Řeka teče odtud lukami ke vsi *Medhuji* (Mathe), která též jen po levé straně patří k Polici, po pravé ke Starkovu, dále opět lukami až k *Maršovu*. Ves tato leží ve hlubině se všech stran lesy obrostlé, nejsouc skoro odnikud viditelná ze vzdálí. Medhuje vine se od ní i dále mezi stráněmi lesnatými oudolím velmi úzkým a samotným až ke mlýnu pod Petrovici, tak nazvanému *mlýnu Mosteckému*, od mostka čili *lavice Petrovické*, která vedle něho vede přes Medhuji. U mlýna tohoto zatáčí se běh Medhuje i údolí jejího náhlou oklikou, po které vede nahoru cesta do Petrovic; údolí se poznenáhlu šíří, pěkné louky na dně a lesem porostlé, místy i skalnaté stráně jeho dodávají mu malebné krásy; jednotlivá stavení, sem a tam vždy v některém vzdálí od sebe stojící, zvyšují rozmanitost. Jednotlivé části luk podél běhu říčky mají svá zvláštní dílem starodávná jména. Od Mosteckého mlýna začíná se pod horou *Bábou*, v levo strmící, nejprve louka řečená *Hladoměř* neboli *v Pustošinách*, pod ní doleji vedlé stráně řečené *Černý les*, *Dlouhá* a *Suchá louka* od malé lávky a splavu až k mostu na cestě k Petrovicům, od dolejší části její na levo až k myslivně pode vsí Bezděkovem louka *Bernartská* čili *Starkovská* a pod ní *Bukovská* čili *Široká louka*. Tato se končí u mlýna *v Pekle* čili *na Kozínku*, kteréžto druhé jméno náleží vlastně malému lesem porostlému hřbetu země, který pod vyššími stráněmi u téhož mlýna na přič do údolí vystupuje a přes celou šířku jeho se táhne, tak že by cestu údolím zavíral, kdyby nebyla jím schvalně prolámána. Odtud táhne se po Medhuji louka *Zákozenčí* až k hospodě na *Střezině*, dále pak okolo nově

vystaveného bělidla louka *Střezinská* k prvním domkům dolejší Dřevíče, kdež z pravé strany potok Dřevíčský vtéká a hranici Policka proti Náchodsku zavírá.

Oudolím Medhuje přichází hlavní cesta z kraje od Náchoda přes Hronov do Policka, vede však jím jen k myslivně Bezděkovské, kdež vystupuje v pravo nahoru do vysočiny, a jde pak s velkými zatáčkami přes Bezděkov, Polici, Pěkov a Hutberk do Broumova.

Potok *Dřevíčský*, vpadající s pravé strany do Medhuje, které se při ústí téměř rovná v síle, běře začátek též na samých hranicích zemských blíž Adersbacha, a nazývá se v hořejších stranách, totiž nad Starkovem, německy *Erlitzbach*, což snad někdy bývalo česky *Orlice* (?); dolejšímu obyvatelstvu českému jest toto jméno neznámé. Ouzlabím tohoto potoka jest dlouhé oudolí se stráněmi mnohem vyššími než nad oudolím Medhujiným. V oudolí tomto začíná se na Policku u samého městečka Starkova nejprve ves *hořejší Dřevíč*. Pod ní se oudolí silně ouží, tak že jest neschůdné; kdež pak se opět rozšiřuje, začíná se ves *dolejší Dřevíč*, již toliko část na levém břehu stojící náleží k Policku, ostatek k Náchodsku.

Na vysočině potokem Dřevíčským a Medhují ohraničené stojí blíž kraje oudolí Medhujského ves *Petrovice* a blízko ní *Petrovičky*. Za touto vsí sklání se vysočina, kdež se blíží ke stoku obou těch vod, náhle asi do polovice své výšky a hned zase vystupujíc, ač již o něco méně vysoko, činí pravidelně okrouhlý, lesem porostlý vrch, řečený *Homole*, jehož vršek jde poněkud do délky, ale šířky nemá než asi tři kroky, na protějším pak svahu svém velmi náhlém protahuje se tento vrch ve dlouhý ale úzký ostroh, který dosahuje až k místu, kde Dřevíčský potok padá do Medhuje. V samém konci tohoto ostrohu jen několik loket vysokého stojí nyní příbytek hajného; za ním pak ne- daleko spatřuje se na ostrohu městiště jakéhos zámku čili

)

tvrze, veskrz porostlé lesem. Jest to pravidelný kruh, mající asi 30 kroků v průměru a po obou stranách na hřebetě ostrohu obehnutý dvojím příkopem a valem, na šířce jeho s jedné strany též příkopem, s druhé srázem ostroha do oudolí Medhuje hájený. Pozůstatky zdí nejsou již na povrchu patrné, památka však hrazeného místa tohoto zachovala se doposud v tom, že se přibýtek hajného právě zmíněný nazývá *na Zámčatech*.

S levé strany vpádají do Medhuje:

1. malý potůček *Lachovský*, do něhož vpadá jiný od *Bodašína*;

2. u Dědového nepatrný potůček, který se prýští v lesích mezi Ostašem a Hajdou lučinatým oupadem řečeným *Klučánka*;

3. potok *Žďárský*. Tento běře začátek svůj ve Stěnách blíž vsi *Hutberka*, prvotně nazvané *Lhotky*, kteréžto jméno nyní přišlo v zapomenutí; pod touto vsí opatřuje vodou znamenitý rybník, a vine se potom rychlým spádem dlouhou vsí *Pěkovem*, potom lukami pod Ostašem ke vsi *Bukovici* čili *Bukavici*; pod touto vsí proráží sobě u mlýna příjemně v lukách stojícího cestu ouzkým údolíčkem, které protrhuje stráň od Ostaše k Polici se táhnoucí; protéká vsí *Žďárem* po celé její délce, a vine se potom mezi lukami a poli v místě řečeném *o Bavorcích* do úzkého a táhlého oudolí, na lučinatém dně jeho mnohými otáčkami sobě takorůzka pohrávaje, mezi stráněmi lesem pokrytými, až konečně opodál nad Mosteckým mlýnem vpadá do Medhuje. Stráň po pravé ruce nad oustím jeho, dělící oudolí toto od oudolí Medhuje, činí dlouhý, točitý ostroh, nahoře velmi úzký, k patě však dolů na obou stranách i také při konci znamenitě se šířící, řečený *Vlčinec*. Na konci jeho ukazují se stopy jakési tvrzky nebo spíše kulaté věže, jen malé místočko zaujímavší, příkop totiž a val, který ji chránil na kraji ostroha, a jiný pod ním o něco doleji, i též

některé pozůstatky zdí, ač pod zemí toliko, konečně dvojí přerva ostroha přes šířku jeho schvalně učiněná překopáním i prolámáním skály, aby stížen byl přístup.

Do potoka Ždárského vpadá u Bukovice jiný potůček, který začátek běře v tak zvané *Panské cestě* a *Kovářově roklí* (Schmiedegraben), hlubokých slujích mezi skalami a lesy, které se v divoké romantické kráse táhnou od hřebenu Stěn na západ a spojivše se v jedno i zmírnivše svou podobu dosahují až na blízko vsi *Hlavňova* (Gross-Labney); potok otáčí se tu, a prochází pod východní strání Klučka celou touto vsí, pod ní pak zase po zatačce okolo Klučka teče lukami k Bukovici.

4. Potok Ledhujský čili *Ledhujka*. I tento se prýští ve skalnatém a lesnatém dole ve Stěnách, nad kterým po jižní straně ve velké výšce skoro u samého hřebenu Stěn stojí ves *Slavný* (Klein-Labney). Na tomto potoku nachází se nejprve vesnice *Suchdol* při vchodu oudolí, které proráží pohoří jdoucí od Klučka, z části také na levé jeho stráni nahoře. Louky v tomto oudolí od Suchéhozola až k osamotnělému mlýnu a vozné cestě nad ním v pravo nahoru jdoucí k Polici nazývají se v *Ochoze*; doleji má levá stráž jméno *Radimov*; na ní nahoře začíná se vesnice *Ledhuj* a táhne se pak oudolím po potoce dolů až ke městu *Polici*, kterým potok protéká rozdělen na dvě, zase pak se spojuje pod městem, kdež vchází do údolí roztrhujícího pohoří, které se táhne od Ostaše na poledne; i vysočinu, která se na něm začíná. Právě rameno potoka přijímá do sebe blíž kláštera Polického podzemním žlabem pramének řečený *Jezera*, prýštící se pod samými klášterem a viditelný ze hřbitova na polední straně kláštera; kdež nad ním postaven obraz *Marianský*. Oudolí Ledhujky pod Policí až ku Petrovickému čili Mosteckému mlýnu jmenuje se *Mexihoří*, pravá stráž pohoří při vchodu jeho, obrácená k městu, má jméno *Strážnice* (novomodně *Ferdinandsberg*, od času co

na ní zřízeny jsou procházky), levá slove *Havlatka*. Pod Strážnicí táhnou se od samého města až k Bukovici panské rybníky, jeden vedlé druhého, z nichž ale největší, tak zvaný *Dlouhý rybník*, již zrušen jest a obrácen v luka, nejzadnější ale Bukovický, teprv před několika léty zase obnoven. Havlatka táhne se od Police až k *Zakopanici*, to jest k místu, kdež hlavní cesta od Bezděkova k Polici s výsočiny přes stráž dolů se sklání. Za Havlatkou stojí ve výšce v malém vzdálí, ku kraji Mezihoří dosahující, vesnice *Radešov*, za níž táhnou se tak zvané *Dabidovy doly*, totiž rokle dlouhá, "která se začíná co palouk málo prohloubený nad silnicí před Bezděkovem a končí se při svahu do Mezihoří co hluboká propast porostlá lesem. Blíže hořejší části tohoto dolu nedaleko Bezděkova nachází se studánka řečená *Děbely* neb *Děbery*. — Vchod do Mezihoří od města Police, kdež stojí na Ledhujce městský mlýn a několik chatrných chyší, nazývá se *Splachov*. Odtud přijde se jen po malém kousku cesty k jinému mlýnu, *Pekařskému*, potom okolo malé *valchy* ke třetímu, *Mezihornému*. Po stráni v pravo odtud i celé výšině až ku potoku Žďárskému proti Vlčinci táhne se pěkný les, řečený *Žďřina*, náležející městské obci. Po levé straně jmenuje se jistá část lesa *Dubinky*, pod níž začíná se louka *Primaska*, sahající až k Medhují, nazvaná tak od toho, že ji mívali někdy primasové Poliští k užívání. Oudolí poskytuje tu místy krásné pohledy až ke mlýnu Mosteckému a hoře *Bábě* na levé straně stojící, kdež Ledhujka padá do Medhujce.

5. Potok *Srbský*. Prýští se ve hrabství Kladském na samé patě hory *Heyšoviny* (Heuscheuer), protéká nejprve na výsočině pod touto horou pruskou vsí Pastrkovem (Passendorf) a valí se pak s velkým hukotem s výsočiny dolů náhlým kamenitým oužlabím, řečeným *Peklo*, pod kterým na začátku malé visky *Řeřišné* (Brunnkress) přestupuje přes hranici českou. Vesnička tato, v níž dvě chalupy ještě pa-

tří ku Kladsku, leží v tichém samotném oudolí, odevšad ověnceném lesy, pod nejdivočejší částí hřebenu Stěn, který se zde úzkými a spleťtými slujemi odděluje od strání vysociny právě zmíněné pod Heyšovinou. Pod Řeřišnou zdvihá se na levé straně potoka vysoká hora, řečená *Přivrat*, kteréžto starožitné jméno, myslivcům posavad dobře povědomé, u sedlského lidu již velice přišlo v zapomenutí; cestu po něm vedoucí do Pastrkova jmenuje lid *Hukliky* (rozuměj okliky). Jest to stěna vysociny Podheyšovinské, obrácená půlnoční stranou ku potoku Srbskému, východní pak k malému potůčku *Trnkavě*, který se prýští na stráních vysokého *Boru* čili hory Machovské (Spiegelberg) nad pruskou vsí *Nouzínem*, a po krátkém běhu do onoho vpadá. Na obou stranách potůčka tohoto blíž jeho oustí stojí ves *Lhota* (Melten), jejíž část na pravé straně patří ku Polici, část na levé straně k Náchodu. Hranice zemská táhne se po pravé straně nad ní přes vršek Přivratě. Hned doleji táhne se po pravé straně potoka Srbského vesnice *Nížká Srbská* čili Nízkosrbsko (Niedersichel), patřící k Policku, a na protější levé straně trh *Machov*, patřící k Náchodu, v krásném oudolí mezi vysokými horami, zejména na levé straně pod samým *Borem*, horou daleko do Čech zírající a z daleka viditelnou, jejíž vrch, rozsáhlý nepravidelný čtyřhran, pustý labyrinth holých neb mechem a nízkým křovím obrostlých skalisk, náleží již ke Prusku. Hora na pravé straně nad Srbskou dělí potok Srbský od jiného kratšího, který probíhá vsí *Bélou* a pod ní jiným úzkým oudolím, v Nízkosrbsku pak samém do onoho vpadá. Pod Nízkou Srbskou zdvihá se po vysoké stráni v levo Náchodská ves *Vysoká Srbská* (Hochsichel), pod kteroužto potok přijímá jméno *Židovka*, od statku jakéhos sedláka jménem Žida ze začátku 18. neboli ze 17. století, jehož potomci do nejnovějšího času byli v jeho držení. Pod tímto jménem vine se lučinatým oudolím asi čtvrt míle dlouhým

až ku Kozineckému mlýnu, u něhož padá do Medhuje pod strání řečenou *Kněžnice*. Na pravé straně potoka proti Vysokému Srbsku zdvihá se les řečený *Rez* čili *ve Rzu*, dále pak po potoku les řečený *Výmol*, zasahující polokruhem až do oudolí Medhuje k Bezděkovské myslivně. Ve vysočině nad těmito lesy stojí panský dvůr Bezděkovský a ves *Bezděkov*, za kterouž jiný les blíž kostela tamějšího má jméno *na Kamení*.

Od vysočin panství Polického rozeznává se Broumovsko na první pohled mnohem nižší a rovnější polohou, jakožto rozsáhlá kotlina, skoro se všech stran vysokými horami obklíčena. Na západní straně dělí je, jak řečeno, pohří *Stěn* od Policka. Přes příkré lesem porostlé stráně jeho vede krom uměle ražené hlavní silnice u Hutberka jen šest schůdnějších pěšníků z jednoho panství na druhé, totiž *stezka Pěkovská* (Piekasteig) ode vsi Pěkova k hořejšímu začátku Křinice, stezka přes *Hvězdu* okolo kapličky takto nazvané, a Panská čili *Pánova cesta* již nahoře zmíněná, rovněž nade vsí Křinici, ona od Hlavňova tato od Suchéhodola, čtvrtá od *Slavného* ku Křinici u šolcovny této vsi, pátá stezka *Martinkovická* ze Slavného k Martinkovicům, šestá *cesta Vambeřická* v lesích mezi Slavným a Řeřišnou, s níž spojuje se cesta od Řeřišné ke Broumovské vsi Božanovu. Stezka Vambeřická je ze všech nejdelší a přitom nejmeně příkrá; všechny ale vedou dílem po kotrbatých skalínách, které jen na stezce pod Hvězdou, za nejnovějšího času uměle upravené, obráceny jsou větším dílem v tesané schody. Mezi dvěma cestami posledně jmenovanými, čili mezi hořejšími konci vesnic Božanova a Martinkovic, mají Stěny největší výšku a jsou nejneschůdnější na svém hřebenu. V konci nad Božanovem vztyčuje se dle podoby své tak nazvaný *Spitzberg*, v konci nad Martinkovici vrch řečený *Ringelkoppe*, na němž nachází se tak zvaná *Kamenná brána* (steinernes Thor), ze skal přirozeně složená.

V pravo od cesty Vambeřické sbíhají se Stěny v kout s pohořím jiným, které se odtud táhne co stráž lesnaté vysočiny pod Heyšovinou ve směru od západu na východ do Kladska okolo Radkova (Wünschelburka), činic dílem jižní hranici panství Broumovského. Na půlnoci protahují se Stěny za cestou mezi Březovou a Bodašínem v jiné pohoří, které dosahuje až ke hranici zemské. Proti Stěnám, na východní hranici Broumovska, táhne se polokruhem mnohem vyšší pohoří pomezí, jehož vrcholy ve všelijakých podobách, tu špičatějších onde podlouhlejších do výšky se vypínají, patu však majíce společnou. První z nich na půlnocní hranici mezi Čechy a Slezskem je *Birkenberg*, od něhož se to samé pohoří táhne ještě něco dále na půlnoc ve Slezsku; vedlé něho vystupuje jižněji *Spitzberg* nad Ruprechtici, a dále *Grosse Vogelhecke*. V jižní polovici na pomezí s Kladskem následují *Kreuzberg*, *Biberstein*, *Jägerkoppe*, *Hainberg* a *Goldkoppe*. Rovinou jde hranice Broumovska jen malý kus cesty na půlnoci proti Slezsku v straně ke městu Fridlandu, a na jihovýchodu proti hrabství Kladskému.

Kotlina Broumovská není sice jediná rovina, a však površí, která ji místy prostupují, jsou skoro veskrz jen nízká, vlnovitá. Půda, větším dílem zoraná, jen z malé části porostlá lesy, které buď věnčí jednotlivé výšiny buď z pomezích hor na východě i na západě do roviny zabíhají, poskytuje větší úrodu než na Policku; ano i rozdíl podnebí jest značný větším průměrným teplem, tudíž také o něco rannějšími žněmi než na onom panství sousedním.

Hlavní voda panství Broumovského jest říčka *Stenava* (německy *Steene* dle vyslovování obecného lidu na Broumovsku, méně správně *Steine* dle vyslovování vzdělanějšího). Na ní a na potocích do ní padajících rozkládají se všechny vesnice Broumovské, větším dílem ve znamenité

délce, krom jediného *Bodašina*, který dle polohy své na západě Stěn spíše by patřil ku Policku.

Stenava běře začátek svůj ve Slezsku u vsi nazvané též Stenava (*Steinau*), a vchází do Broumovska pod městem *Fridlandem*. První vesnička v Čechách dle jejího běhu jest *Neusorge* na levém břehu při vtoku malého potůčka. Stenava plyne tu krásnými a širokými lukami, jichž kraj ověnčen jest lesíky, okolo *Halbštatu* čili někdejšího dolejšího Vižňova, kdež lesnatá výšina na pravém břehu nazývá se *Nikelsberg* neb *Nikelsbusch*. Na levém břehu naproti stojí velký dvůr panský, a okolo něho jest více rybníků, z nichž největší dva *Stockteich* a *Schilfteich*. Na dalším běhu zatáčí se říčka trochu v levo mezi *Dittersbachem* a *Ruprechtici*, a vchází u kraje této vsi posledně jmenované do užšího oudolí, ve kterém táhne se po ní nejprvé ves *Heinsendorf*; pod ní stojí v krásných lukách řečených *Holzwoiesen* mlýn *Holzühle*, dále spatřuje se dolejší kraj vsi Heřmánkovic, konečně vesnice *Ölberg* na levé straně na malém vršku v pěkném položení. Levou stráň tohoto oudolí čini dlouhý svah vysokého pohoří hraničního, pravou lesnaté povrch nazvané *Holsberg*, které skoro na všech místech dosti příkře ční nad řekou, na straně však od řeky obrácené volně se sklání do roviny. Pod jménem *Steinerberg* prodlužuje se toto pohoří až k městu *Broumou*, kteréž stojí na jižním jeho cípu. Stenava obtéká východní, potok *Vötzbach* hlubokým údolím do ní vpadající západní stranu města. S obou těchto stran podlouhlých stojí město na příkře; s půlnoční strany vede do něho silnice po rovině, k jižnímu pak úzkému cípu sklání se město volněji.

Na stráni obrácené ke Stenavě zdvihá se při hořejším vchodu do města v mohutné velikosti bndova kláštera Benediktinského. Pod klášteřem a městem táhne se po Stenavě dlouhé podměstí řečené *Ober-*, *Mittel-* a *Nieder-*

sand. Oudolí Stenavy jest od Broumova zase širší, stráně pak jeho jsou odtud zase jen nízké. Po levé táhne se hned blízko od Oelberka vesnice *Grossdorf*; říčka drží se strany pravé, plynouc pěknými lukami, mezi křovím a stromovím, až se opět zatáčí v levo pod pěkným vrškem, řečeným *Georgenberg*, na kterém stojí kostel Martinkovický; o něco blíže stojí na pravé straně nad říčkou panský dvůr Martin-kovický a doleji pod samým kostelním vrchem mlýn řečený *Sandmühle* a hospoda *Sandschänke*. Hořejšek vrchu a dílem i příkrá stráně jeho táhnoucí se dále po řece, řečená *Huprich* čili Hopfenberg, porostlá jest lesem, který se potom táhne vysočinou od řeky vpravo až k Božanovu. Někdy byla to vysokým plotem obejmutá obora. Po levé straně proti Georgenberku začíná se za hospodou *Sandschänke* hned od Grossdorfa beze vší přestávky ves *Ottendorf*, která se táhne až ke hranici zemské. Stenava plyne zde do Kladska k nejbližší vsi *Kunčicům* (Tuntschendorf) pod širokou kuželovitou horou z daleka viděnou, a vpadá po delším běhu hrabstvím Kladským do Nisy pod městem Kladskem.

Do Stenavy vpadá na Broumovsku se strany levé osm potoků, ježto se prýští na pomezním pohoří a krátký svůj běh vykonávají úzkými oudolými po jeho svahu. První je potůček, na kterém stojí vesnice *Neusorge* již zmíněná, druhý plyne *Vižňovem* (Wiese), při kteréžto vsi táhne se po levé stráni jeho až dolů k Halbštatu les, řečený *Kühnbusch*; po třetím táhnou se *Ruprechtice*, mezi kteroužto vsí a Vižňovem uprostřed leží o něco výše malá vesnička *Gränzdörfel*. Do potoka Ruprechtického vpadá v dolejší části vsi jiný o něco málo menší potok; mezi nímž a jiným potokem nejmenovaným leží na Stenavě Heinzendorf; doleji pak pod touto vsí vpadá potok Heřmánkovický, nazvaný dle vsi *Heřmánkovic* (Hermsdorf); ještě doleji potok *Kühbach*, při jehož začátku stojí mlýn řečený *Baiermühle*, a potok Oelberský čili *Saubach*, nad jehož pra-

meny ve výši, při samé hranici zemské, ves *Janovice* (Johannesberg, někdy Hansdorf) a něco doleji na silnici Svídnické domky řečené *Concurrent* a *Schweidnitzer Strasse*. O něco delší běh mají jinak nepatrné potoky *Schwarzbach* a *Rosenthala* a potok Šonovský s dlouhou a pěknou vsí *Šonovem*, kterýžto do Stenavy vpadá již ve Kladsku.

Potoků s pravé strany vpadajících jest sedm; z nichž první při půlnoční hranici zemské z protější strany mezi Neusorge a Halbštatem; druhý přicházející přes *Verneřovice* (Wernersdorf), do něhož vchází jiný potok od *Břežové* (Birkicht); při jeho oustí stojí mlýn řečený *Kiefern-mühle*; třetí potok, který teče *Dittersbachem*. Odtud na poledne je krajina od Stěn daleko do roviny lesnatá. Na svahu Holzberka od Stenavy odvráceném táhne se potok, na němž leží vesnice *Heytmánkovice* (Hauptmannsdorf), v délce víc než půl míle až k samému Broumovu, záležejíc prvotně ze dvou vsí; dolejší část totiž u Broumova mívala jindy své zvláštní jméno *Voigtsdorf*, od něhož pochází také název potoka *Voigtsbach* (Vötzbach). Tento končí svůj běh pod městskými zdmi Broumova v předměstí Niedersandu. Dále pod Broumovem vpadá do Stenavy potok Křinický, dle něhož táhne se šikmým prodloužením od samé paty Stěn ves *Křinice* (Wekersdorf); dolejší konec této vsi a část potoka blíž samého oustí jeho do Stenavy nazývá se *Krims* (in der Krims) neb také *Krimswasser*. V levo i v pravo od této vsi rozkládá se největší rovina na Broumovsku, dosahující na jihu až kn prohloubenému dolu potoka *Martinkovického*, po němž se ves toho jména táhne od samé stezky Martinkovické přes Stěny až ke Stenavě pod Georgenberkem. U Křinice samé a odtud blíž ke Broumovu nachází se v této rovině několik znamenitějších rybníků, z nichž největší *Hutteich*, *Strassenteich* a *Ziegelteich*. Dále na poledni táhne se ve stejném směru s Martinkovici od otvoru cesty Vambeřické ve Stěnách ves *Bošanov*

(Barzdorf), dle potoka řečeného *Buse*, který toto jméno má v ústech lidu tak jako Krims toliko pode vsí, kdež brzy vpadá do Stenavy již ve Kladsku u Kunčic. Po pravé jeho straně v malém vzdálí od Božanova leží pod samou lesnatou strání vysočiny Podheyšovinské menší vesnice *Studánka* (Kaltwasser).

Pro přítele krás přírody poskytuje jak Policko tak Broumovsko mnoho zajímavého. Chloubou celé krajiny je v tom ohledu *Hočsda*, místo na hřebeni Stěn na obyčejné stezce z Police do Broumova, kdež stojí starodávná vkusně stavěná kaplička panny Marie, za císaře Josefa i s poustevnou, která tu bývala, zrušená, roku však 1855 zase obnovená péčí pana opata Břevnovského Jana Nepomuckého Rottera, který zároveň pro občerstvení navštěvovatelů s velkým nákladem dal vystaviti tudíž hostinec ve způsobě domu šveycarského. S kraje skály za kapličkou spatřuje se pod náhlou strání v utěšeném obraze celá krajina Broumovská, - vyjmouc v levo kout u Verneřovic a v pravo nejjižnější část panství za Martínkovici. Uprostřed dlouhých vsí, rozestřených na pestrém koberci polí, lučin a lesů rozmanitě se střídajících, vévodí Broumov se stano-
viště značně vynikajícího. Na protější straně ověňují krajinu pomezní hory v řadě okrouhlé, nahoře pokryty lesem, pod nímž blyští se kostelíky a domky vesnic do výšky se táhnoucích; ve druhé řadě vystupuje za nimi ještě vyšší pohoří, tak zvané Soví hory (? Eulengebirge) ve Slezsku, a v pravo rozšiřuje se pohled za kostelem a lesem Martin-
kovickým čili chlumm sv. Jiří daleko do Kladska. Obraz ten celý rozkládá se tím čarovněji před očima, maje za rámec s přední strany temný les ve hlubině pod nohama i na vystupujících stráních Stěn v pravo i v levo se táhnoucí. V pravo od kapličky na svahu Stěn ke straně Polické vede pěšník, za posledního času upravený, do skalných slují od-
tud až ku Panské cestě všelijak rozkroucených, které chod-

bami a piliři svými upomínají na skály Adersbašské a Teplické téhož útvaru.

Nejlepší pohled na rozložení celé krajiny panství Polického jest s hory *Ostaše*, ohraničený na východní straně hřebenem Stěn a hned za ním dalším pohořím pomezním za Broumovskem odtud jen z malé části viditelným, na polední Heyšovinou a Borem i jinými vrchy v Kladsku a na hranici slezské za Náchodem, za nimiž ve větší vzdálenosti do větší výše vystupuje Sněžník Kralický na rozhraní Čech, Moravy a Slezska, na jihozápadní straně menšími vrchy, za nimiž otvírá se méně jasný pohled do rovin čili do kraje u Josefova a Hradce Králové. Nejkratěji obmezena jest vyhlídka na straně severozápadní taková hned za lesnatou patou *Ostaše* pohořím Teplicko-Bischofsteinským, za kterým ve vznešené výši ukazuje se Sněžka s celým nejvyšším hřebenem Krkonoší. — Kdyby chtěl nejlépe spatřiti Broumovsko a Policko zároveň, tomu poskytuje právě velebného pohledu na největší část obou panství a rozsáhlejší krajinu na všechny strany výška *Heyšoviny* za hranicemi Kladska nedaleko vzdálená.

II.

Nabytí Policka pro klášter Břevnovský.

První dějepisná zpráva o této krajině nachází se v listině od roku 1213, kterou král Přemysl I. daruje *oujezd* svůj řečený *Policz* (quendam circuitum meum, qui Poliz vulgariter appellatur) klášteru Břevnovskému. Listina tato jmenuje zdejší krajinu místem samotným a pustým (locum solitarium et desertum), což ještě silněji vyslovuje listina krále Václava I. r. 1229, kterou darování otce svého stvrzuje, právě že dal klášteru újezd jakýsi, strašný šírou pustinou, jenž obecně slove Police (quendam circuitum, vasta horrentem solitudine, qui Policz vulgariter dicitur). Byla krajina celá, jak se ovšem rozuměti musí i jak z dalších zmínek o jejím prvním vzdělání vysvítá, pokryta lesem, což při vysokém jejím položení a rozrytosti celé půdy tolika doly a vrcholy i srázy skal musilo ji činiti velmi neschůdnou a obyčejnému poutníku strašlivou. Dle slov darovací listiny krále Přemysla mnich jakýs kláštera Břevnovského, jahen *Vitališ*, s několika bratřími poustevníky, ježto se k němu v tom připojili, začal tu roubatí les (ipsam silvam exstirpando, kteréžto *ipsam* ukazuje, že listina běře *silvam* a *locum desertum* za jedno), i učinil místo spůsobilé ku přebývání; také pak tudíž vystavil dřevěnou kapličku ke cti panny Marie, kterou potom opat Břevnovský Chuno opatřil slušným nábytkem kostelním. Na jeho žádost daroval král s ohledem na tyto začátky prvního vzdělání krajiny celý ten újezd klášteru.

Meze darovaného újezdu vyznačují se listinou takto. Král dává klášteru „polovici říčky nazvané *Dřevíč* (Drivik u Pitra p. 144, ale ve stvrzovací listině od r. 1229 Drivicz), a to od počátku té říčky (a capite ipsius fluvii) až k řece

Medhuji (Methuge), újezd to vztahující se od hory *Knána* až k jeskyni, ježto slove *Rosochatec* (Rozohatecz, 1229 Rosatatecz, což obojí zdá se býti jen špatným čtením, ježto slovo Rosochatec v této formě jinde posud se vyskytuje), s druhé pak strany od počátku řeky *Stenavy* až k řece *Božanovu* (Bosanov, 1229 Bozanov) i až k horám *Stěnám* (ad montes Steny), a od těch hor až k místu řečenému *Prevrat* (Prevrat), a od toho místa jak daleko obíhá potok řečený *Stekelnice*, až k místu, kde vtéká do Medhuje.“

V tomto popise přicházejí jména dílem doposud známá, dílem více neb méně zatemnělá. Nejbezpečněji dá se tu kráčet při výkladu začínouc z prostředka od řeky Stenavy. Hranice šla od začátku této řeky, tedy od zřidel jejích ve Slezsku, až k řece, rozuměj potoku, Božanovu. Zde nepraví se výslovně, žeby hranice byla šla dle běhu Stenavy, a také bezpochyby se tak nerozumělo; nebo i krajina za řekou na východě až ku pomeznímu pohoří náležela, jak se níž ukáže, již na začátku druhé polovice 13. století klášteru Břevnovskému, aniž jsou toho jaké sledy, žeby se jemu byla dostala jiným způsobem neb jiným časem než část újezdu na straně západní od Stenavy. Šly tedy meze nepochybně po tom samém pohoří i potom dále asi tak jak nyní až ku potoku Božanovu, t. j. ku potoku, dle něhož má jméno nynější ves Božanov (Barzdorf). Potom praví listina: až k horám Stěnám. Že se tím rozumí skalnaté pohoří mezi nynějším Polickem a Broumovskem, ukazuje předně již pohled na podobu tohoto pohoří, od kterého se mu dostalo toto jméno; „montes, qui Steni id est *parietes* vulgariter nominantur“, praví o nich listina krále Přemysla Otakara II. od roku 1260; také dotvrzuje to listina téhož krále r. 1253 o trhu Polickém, dle které Stěny dělily darovaný újezd na dvě strany (totíž nynější Policko s jedné, Broumovsko s druhé strany); praví se v ní totiž: „Polih (čti Polic) cum omnibus suis attinentiis *infra* silvam Hemi

(tak u Ziegelbauera p. 283 místo Steni) et *extra* constitutis.“ Šla tedy hranice od potoka Božanovského někde při vtoku do Stenavy nebo od místa, kde se potok tento nyní dotýká hranic Kladských, až ke Stěnám, nepraví se zas, že dle toku jeho, než rozumí se bezpochyby asi tudy kde nyní, totiž z části po kraji vysočiny Podheyšovinské na pravé straně toho potoka. Prevrať, ku které se hranice vytýká od Stěn, jest posud tak zvaná Přivrať mezi Řeřišnou, Lhotou a Kladským Pastrkovem; z toho následuje, že se potokem Stekelnice, padajícím do Medhuje, rozumí nynější potok Srbský, který právě od paty oné hory (Přivratě) až ke svému oustí doposud činí hranici panství Polického s Náchodskem. Významné jeho jméno dostalo se mu nepochybně od divokého toku jeho tak nazvaným Peklem blíž jeho pramenů.

Majíce takto ustanovenou celou hranici východní a jižní, nebudeme na rozpacích, kdeby slušelo hledati potok „Drivic“ čili „Drivicz“. Jestliž to beze vší pochybnosti potok Dřevíčský, padající malý kousek cesty pod oustím Stekelnice s druhé strany do Medhuje. Dle doslovného znění listiny činil tento potok hranici po celém běhu svém (a capite ipsius fluvii usque ad flumen Methuge), tedy od samé hranice mezi Čechy a Slezskem, kdež se prýští západně od Adersbacha. Poněvadž nám nyní zbývá jen strana půlnoční, vyplývá samo sebou, že na tuto vztahuje se ustanovení meze od hory Knína až k jeskyni Rosochatci; hora a jeskyně tato musí se tedy hledati jedna blíž zřidel potoka Dřevíčského na hranici zemské, druhá blíž zřidel Stenavy ve Slezsku.

Dle tohoto popisu hranic vztahovalo se darování krále Přemysla na mnohem větší okres než nynější panství Polické a Broumovské. Obsahovalof krom nynějšího objemu těchto dvou panství také část statků Starkovského a Adersbašského i Bischofsšteinsko a horní i dolní Teplicko, a mimo

to část nynějšího Slezska, která tehdáž ještě náležela k Čechám. Proto nejspíš, že se tu hranice darovaného oujezdu s hranicí zemskou vůbec známou stýkala, jak rovněž i na straně východní, jest popis těchto stran méně podrobný než na straně polední a západní. Jestli tomu tak, dá se souditi z popisu far diecezí Pražské od roku 1384 (viz Palackého Dějepis II. 388), že náležela k darování krále Přemysla celá krajina nynějšího města Fridlanda s Dlouhým Waltersdorfem blíž zřidel Stenavy a Trutlibsdorfem. V těch stranách hraničil oujezd Polický s lesy poustevníků, později klášterníků Křesoborských ve Slezsku, jak podotýká listina Boleslava III. knížete slezského od r. 1249 (Erben 577, Tschoppe u. Stenzel 313). Východní začátek těchto hranic mezi lesy obou klášterů byl při zřidlech potoka řečeného Lesk (nyní Lässig, jenž padá mezi Landshutem a Kupferberkem do Bobry) u *Kamenné hory*, blíž které jsou i prameny Stenavy.

Ve zdánlivém odporu s tímto výkladem nejstarších hranic újezdu Polického jest jiný starý popis jich se strany západní a půlnoční, dle kterého vypadají mnohém užší. Popis tento nachází se na dešce pergamenového rukopisu v archivu Břevnovském, nadepsaného *Cantica Canticorum*, psán rukou ze 13. století. V něm udávají se meze s dvěma sousedy, předně panem *Petrem* synem Sezemovým, zadruhé panem *Rubínem*. S panem Petrem má klášter na polovic řeku *Medhuji* dle obapolných břehů od místa, kde říčka *Srbská* vpadá do Medhuje (a loco ubi Ziirbsca fluvius intrat Methugem) až k říčce řečené *Vlasinný* (Wlazinni), která výše vpadá do Medhuje. (qui intrat superius Methugem). Odtud začíná se hranice s Rubínem, tak že řeka Medhuje dle obapolných břehů náleží jedné a druhé straně až k říčce řečené *Uněša* (usque ad fluvium Vnesse nomine), kdež tato vpadá do Medhuje; od toho pak místa jde hranice až ku konci hor, ježto slovou *Stěny*, a od

toho konce hor rovně (directe) až k říčce *Voletínu* (usque ad fluvium Voletin), kterážto říčka patří s obapolnými břehy na polovic klášteru a na polovic Rubinovi až k místu, kde se řeka *Stenava* přibližuje k říčce Voletínu (ubi proxime flumen Stenava adproximat Voletino fluvij); od kteréhož místa Voletín celý jest kláštera s lesem na obou stranách; pod *Dobrohoště* pak, říčkou Rubínovou jest na blízce položena hranice přímo až k horám *Javorovým*, pomezí polskému (et sub Dobrohoste, fluvio Rubini, prope est meta posita directissime usque ad montes Jauoré, metam Poloniae).

Říčkou Srbskou rozumí se zde potok Srbský, tedy ten samý, který se r. 1213 nazývá Stekelnicí. Vysvitá to z názvu vsi Srbské, která jak viděti starší původní jméno potoka záhy začala vytiskovati; v listině od r. 1254 jmenuje se říčka Srbská (flumen Ziirbcscsa) výslovně hranicí mezi statkem klášterským a statky pana Hrona z Náchoda. Vlasinný jest nepochybně potok, od něhož posavad má jméno vesnice Vlasenka blíž Starkova, vpadající u této vsi do Medbuje. Uněša musí býti potok Lachovský; neb jen od jeho oustí mohly meze jíti půlnočné okolo Bodašína, kterážto ves, jak se doleji ukáže, již r. 1253 jistotně náležela k oujezdu Polickému, až ku konci Stěn, to jest k místu, kde se pohoří toto na půlnoci volně sklání dolů k nynější silnici z Broumova do Teplice mezi Březovou a Bodašínem, a teprv za silnicí zdvihají se nové hory jdoucí až přes půlnoční hranici zemskou, ježto se k Stěnám již nepočítaly. Voletín, k němuž hranice šla od tohoto konce Stěn, musil se nazývati potok Verneřovický, což vyplývá z toho, že Verneřovice jakož i Vižňov s Halbštatem i die pozdějších zpráv nenáležely tehdaž klášteru, než teprv r. 1434 jsou koupeny za opata Břevnovského Hermána. Hranice dosahovala tohoto potoka nejspíš teprvé v místech pod Verneřovici, a šla přes něj, jak poloha ukazuje, kus cesty doleji, kdež potok tento zahýbaje se v pravo nad oustím svým do

Stenavy společně s touto řekou činí špičatý třírohý cíp, který dle toho tehdáž ještě porostlý lesem náležel již klášteru. Na levé straně Stenavy náležela klášteru dle zmínek aspoň ze 14. století ves Ruprechtice s místem novější vsi Gränzsdörfl, jakožto na půdě Ruprechtické vystavené; poněvadž pak Vižňov ještě klášteru nenáležel, rozumí se Dobrohošťi Rubínovou patrně potok Vižňovský, pod nímž, to jest na levém jeho břehu, po nízké lesnaté stráni, řečené nyní Kühnbusch, táhla se hranice od Stenavy až k horám Javorovým, to jest k nynějšímu pohorí pomeznímu, poněvadž se výslovně dokládá, že jsou tyto hory hranicí proti Polsku (t. j. Slezsku).

Tažením této hranice odpadá od prvotního oujezdu Polického dle listiny od r. 1213 nejen celá část nynějšího Slezska, která tehdáž náležela k Čechám, nýbrž i část nynějšího Broumova, Teplicko a celá krajina na pravé straně Medhuje. Petr syn Sezemův zde jmenovaný, soudíc dle polohy míst, byl nejspíš pán sedící na Starkově; neb se i později v té straně připomíná pan Bohuše sezením na Starkově jakožto soused kláštera Polického (1321). Statky Rubínovy zdá se dle popisu že obsahovaly část nynějšího Starkovska od potoka Vlasenského, Bischofssteinsko, Adersbašsko, Teplicko i krajinu ve Slezsku okolo Fridlanda. Dost možná, že oba dva tyto pánové byli z jedné rodiny, ve které snad křestné jméno Rubín bývalo obyčejné, poněvadž se ve 14. století (r. 1367 in Libro Confirmationum de anno 1358) připomíná jistý pan Rubín rytíř seděním na Starkově, jinak Rubín ze Žampacha řečený ze Starkova. Dle toho byla by prvotně celá krajina zde jmenovaná byla v držení jedné rodiny, jejížto statky teprv časem se rozdrobily.

Rozdíl mezi popisem hranic Polických r. 1213 a tímto pozdějším dá se vyložit přirozeným způsobem tím, že se hranice prvotní časem změnila, což mohlo se státi buď postoupením části statků od kláštera, buď také tak, že se

klášter přes výslovné znění darování královského nikdy ve skutečné držení celého újezdu nedostal. Petr Sezemův a Rubín neboli spíše předkové jejich zdvihali snad jiná práva, buď skutečná buď domnělá, na část zboží, jehož se darování královo týkalo, a klášter musil konečně ustoupiti. Toto zdá se mi býti podobnější z té příčiny, že se hranice újezdu Polického, udané roku 1213, uvodí dle celého znění opět ve stvrzovací listině krále Václava I. roku 1229, a po třetí se stvrzují od Přemysla Otakara II. r. 1253 v listině, kterou se zřizuje týdenní trh v Polici, kde tedy nebylo to ani zrovna na svém místě, rovněž pak i listina Boleslava slezského od r. 1249 klade hranici statků Polických na půlnoci ještě vždy až za Fridland v nynějším Slezsku. Postoupení smluvou nějakou dobrovolnou bylo by se dle toho musilo státi teprv po roce 1253 za opata Martina, což nepodobá se, poněvadž v těch letech spatřujeme právě největší pílnost v osazování a vzdělávání této krajiny a nikoli náklonnost ku prodávání země, týmž pak způsobem i později shledáváme, že se opatové spíše snažili, majetnost kláštera v těch stranách rozšířiti. Spíše tedy již v časích, pokud se hranice stará ještě vždy uvodila v královských listinách, byla část darovaného jmění skutkem odtržena, až pak se stalo dobrovolné upuštění od ní a ustanovení hranic s tehdejšími držiteli, Petrem a Rubínem; nejspíš ještě za téhož opata Martina (1253—1278); neb se onen popis hranic nachází na desce rukopisu svrchu uvedeného touž rukou psaný, jak i několik listin týkajících se založení některých vsí od opata Martina na obrácené straně též desky.

Jisté úplnosti vedou mne k dalšímu domnění, že bylo klášteru Břevnovskému zápasiti s delším odporem i o hraninu nynějšího panství Broumovského, prvé než se dostala ve skutečné jeho držení. Předně totiž nachází se listina nejvyššího komorníka království českého Ondřeje a nejvyššího maršálka Zdislava od r. 1266, daná ve dvoře nej-

vyššího komorníka na hradě Pražském, co obyčejným jeho úředním sídle, kterou tito dva úředníci královští dávají svolení své ku prodeji foitství čili rychty Broumovské od tehdejšího foita Wikera opatu Břevnovskému Martinovi a jeho klášteru. Svolení takového nebylo by bývalo zapotřebí, kdyby foitství Broumovské jakž i město samo bylo bývalo vysazeno od opata na nesporném klášterském jmění. K foitství tomuto náleželo krom Broumova již roku 1253 také několik vsí v okolí; dle zápisku pozdějšího od roku 1300 bylo těchto vsí tehdáž sedm. I tyto vsi neb některé z nich byly tedy sotva založeny od opatů, nýbrž, jak se zdá od úředníků královských; což by se dalo vyložití tím, že úředníci z příčin nám neznámých i po darování krajiny od krále nechťeli jí celé pustiti z rukou, nýbrž obraceli část východní ještě vždy ke svému užitku. Před darováním roku 1213 nemohly osady ony býti založeny, neb by sic listina darovací nemohla újezd Polický nazývati místem samotným a pustým, ano újezd byl by pak bezpochyby i jméno dostal spíše od Broumova než od Police. K tomu samému domnění vede také listina biskupa Pražského Jana III. od roku 1258, kterou svoluje ku přivtělení městské fary ve Broumově ku klášteru Břevnovskému, tak aby se všechny požitky z ní obracely k jeho potřebám, a farář aby byl dosazován od opata beze všeho zvláštního stvrzování biskupského. I k takovému přivtělení požitků nebylo by bývalo zapotřebí zvláštního teprv pozdějšího svolení, kdyby byla fara bývala hned prvotně zřízena od opata. K tomu přichází, že se ještě ve 14. století osazovaly některé fary na Broumovsku kněžími světskými, ne mnichy, ačkoli podací již náleželo opatovi. Zdá se, že právě vsi k těmto farám prvotně náleževší nebyly založeny od opatů, nýbrž i skostely od královských úředníků, i ačkoli se potom krajina celá dostala v držení kláštera, nicméně církevní poměry zůstaly neproměněny, jak dalece nestala se změna

povolením biskupského úřadu, kromě že právo podací přišlo se zbožím samým na opata.

Proto nejspíš, že byla krajina Broumovská klášteru delší čas zadržena, praví se v listině o trhu Polickém roku 1253 s vytknutím, že se klášteru stvrzuje Policko se vším příslušenstvím *před Stěnami i za Stěnami* (infra silvam Steni et extra), a stvrzovací listina Otakara II. od r. 1260 nejspíš z té samé příčiny rozeznává již Broumovsko od vlastního oujezdu Polického potvrzujíc klášteru újezd a *ostatní* prý všecko jmění, ježto jest za horami, které slovou Stěny (ad praeposituram de Policz spectans circuitus cum omnibus *ceteris* bonis, quae sunt ultra montes, qui Steni id est parietes vulgariter nominantur).

S jistotou spatřujeme klášter v držení Broumova hned za prvních let opata Martina (od r. 1253), jak se ukáže doleji, tedy již několik let před dáním listiny Ondřeje komorníka a Zdislava maršálka. Listina tato byla tedy, jak se zdá, vydána nazbyt od těchto nejvyšších dvou úředníků, když snad již žádných práv nad krajinou skutečně nevykonávali, leč pro přetržení všelikých pochybností, které mohly pocházeti z minulého stavu věcí.

Z krajiny za Medhují, která náležela k prvotnímu darování, v čas druhého popisu hranic ale panu Petrovi synu Sezemovu, nabyt klášter (dle krátké zprávy u Pa-prockého, v Diadochu p. 149) r. 1341 části jižní se vsemi *Petrovici, Petrovičkami* a *Dřevíci*, koupí od pana Hynka Berky z Dubé, seděním na Náchodě, čímž dosazena nynější hranice v té straně.

III.

Osazení a vzdělání země.

Do přistěhování jahna *Vitališe*, snad asi několik let před darováním krále Přemysla r. 1213, byla krajina Polická a Broumovská pokryta širým pustým lesem. Následuje z toho, žeby se jí do té chvíle byla nedotkla lidská noha. Pomezí země české bylo na všech stranách pokryto širším neb užším lesem, jehož se dlouhý čas schvalně šetřilo k usnadnění obrany zemské. Silnice a stezky vedoucí jím do země byly pilně hlídány od ustanovených k tomu stráží; v lese pak samém, jakožto na jmění korunním, přebývali lovci a hajní královští. Tak bylo nepochybně i v oujezdu Polickém až do začátku 13. století. Strážní a lovci, kteří jediní znali cesty a místa v této rozsáhlé poušti, byli to asi, ježto nazvali již před stálým zalidněním krajiny každý vrch, každý třeba nepatrný potůček nějakým jménem, jak o tom svědčí znamenitá hojnost takovýchto jmen zachovaných hned v nejstarších pamětech, kdežto později dosti brzy se ztrácejí, poněvadž jich po založení příbytků lidských nebylo již v té míře zapotřebí. Kdo dal jméno Stěnám již před rokem 1213, musil tyto skálnaté a lesnaté stěny viděti někde z nějaké výšiny se strany Broumovské, a kdo již tehdáž nazval Stekelnicí, musil slyšeti hučení toho potoka v nejdívějším koutě celé této pouště za nynější Řeřišnou pod Pastrkovem *). Dost možná, že název

*) Řeč myslivců je posud bohatší na zvláštní pojmenování míst v krajině, než řeč lidu sedlského. Stáj zde za příklad náleže-
slodajících neméně než 19 jmen v lese od Vambečické cesty za Ře-
řišnou až k Bělé po sobě jdoucích, tedy v délce asi půl hodiny ce-
sty, kterých mi při pátrání po staropamátne Přivratí myslivecký mlá-
denec tamější jedním douškem jmenovati dovedl, totiž: *u zabitého*,

Strážnice nad samou Policí pochází již z těchto časů od nějakého stanoviště tehdejší hraničné stráže, které tu snad bývalo ke hlídání nejobyčejnější stezky lesem, vedoucí nej-přirozeněji oudolím Medhuje a Ledhujky. K tomuto zřízení staročeského pohraničného strážnictví náležely prvotně nej-spíš také tak zvané *pasy* na cestách přes Stěny za Hutberkem, na konci Stěn za Bodašinem a při pohoří pomez-ním u Vižňova a Halbštat, to jest valy a záseky, ježto v těch místech bývaly dělány v čas válek k zabránění cesty nepřátelským nájezdníkům, jakž připomíná o tom urbář panství Broumovského od r. 1677. O jednom z nich, totiž tak zvaném pasu Polickém za Hutberkem, kdež se jméno „v pasích“ zachovalo dodnes, praví urbář onen, dle obecné pověsti tehdejší, že byl opevněn v čas zahražování hranic českých proti *Tatarům*, když r. 1241 loupili Moravu a Slezsko. Při pasu Bodašinském připomíná týž urbář vý-slovně jakousi strážnici (*wachthaus*) ke hlídání jeho, ač snad měl skladatel přítom na mysli více pozdější časy než tento prvovek.

Právě nad otvorem oudolí Mezihorního pod Strážnicí začal jáhen Vitališ se svými poustevníky nejprvé roubatí les a zorávatí zemi; neb zde byla od něho vystavena dře-věná kaplička *panny Marie*, nejpodobněji na místě potom-ního farního kostela v Polici, nyní zrušeného a zbořeného (r. 1792) krom zvonice, která posud stojí na hřbitově při něm. Při této kapličce povstal po přivtělení jí s celou kra-jinou ku klášteru Břevnovskému nový *klášter Polický*, který se v listině připomíná co klášter panny Marie (*domus S. Mariae*) nejprvé r. 1255, co probošství Polické (*praepo-*

u bahýnek, na sládkovské pasece, černý důl, mydlářské placy, pod slesem, krkavčí jedle, hájenka, v zakončinách, na obrádku, písčitéj důl, spáleniště, u spadeného mostu, na prostředním vrchu, stany, na okolnici, v koutě, v potlukách, na přivratí (kdež ale míní se jiná přivrat než nahoře jmenovaná, totiž u Bělé).

situra de Policz) roku 1260. Již během 13. století, s jistotou před nastoupením opata Bavora z Nečtin (1294), vystaven byl při tomto klášteře jiný velký kostel (ecclesia magna), a budovy klášterní všelikého druhu nabyly velké rozsáhlosti, jak ukazují zápisky opata Bavora, zachované přepisem z jakéhos starého rukopisu Rejhradského učiněným v 16. století. Opat Bavor vyčítá v nich outraty na stavění ložnice, refektáře a jiných světnic zděných (aliarum officinarum lapidearum) i s čtyřmi zdmi ambitu podepřenými o velký kostel, což vše dal dělati v prvních létech svého opatství. Roku 1304 dostavoval se tento ambit, a sic nejprvé třetí část jeho, ve které byly komnaty probošta, potom druhá část se strany ložnice s několika jizbami. Komora opatova, hovorna (locutorium) a ložnice (dormitorium) byly okrášleny malováním. V kostele připomínají se v zápiskách těchto čtyry oltáře, hlavní totiž panny Marie, proti kterému dal opat Bavor postaviti obraz nejsvětější panny, jenž stál pět hřiven stříbra, pak oltáře sv. Kříže, sv. Jana evangelisty a sv. Blažeje, vedlé kteréhožto připomínají se jakés železné dvěře. Po dokonání ambitu a jiných některých staveb při kostele r. 1306 dal též opat obejmouti celý klášter zdí, dlouhou tisíc loket, očež učinil jmenovaného roku smlouvu s dvěma mistry kamenáři Petrem a Mikulášem. Těmto přišlo od stavby spolu s lámáním kamene 98 hřiven stříbra, dílem v penězích dílem v obilí. Všeho pak nákladu na tyto stavby vyčítá opat 614 hřiven a několik grošů.

Zároveň s klášteřem Polickým vzalo nepochybně začátek svůj i *městečko Police*, na které jakožto nejstarší a hlavní osadu přešlo jméno újezdu samého. Do tohoto místa přenesl Přemysl Otakar II. r. 1253 (6. září) ještě za posledních dní života otce svého co mladší král český (rex juvenis Bohemorum) na žádost opata Martina týdenní trh, který se dotud odbýval v Provodově blíž Náchoda, místě náležejícím rovněž klášteru Břevnovskému. Privilegium toto,

chované posud v originale u obce Polické, ustanovuje každou středu za den tržní, což nezměněno platí podnes. Od té doby nazývá se Police v nejstarších pamětech *trhem* (locus forensis), neb také *městem* (oppidum), kterýžto název nalézáme sic nejprve v urbáři kláštera Břevnovského od roku 1406. Tehdáž zdá se že bylo městečko toto zamožnější než ve mnohé době pozdější. Obyvatelstvo živilo se bezpochyby větším dílem řemesly, poněvadž prvotně nebyly k němu vykázány role, jako ke všem. V urbáři uvodí se ve městě 6 kovářů a 12 řezníků a mluví se též o vaření piva. Nejvýnosnější řemeslo bylo však snad již tehdáž soukennické, jakž aspoň nalézá se později v polovici 16. století, kdežto již od dávna stála pro soukenníky valcha vedlé mlýna Meziborního (1565), později blíž k městu přenesená. Od soukenníků nazývá se posud zvláštní *ulice Soukennická*. Polní hospodářství měli jednotliví měšťané ve všech, když koupili dvory sedlské. Obec měla za plat ku klášteru *pastviště ke Žďáru* (pascua versus Zdar), tedy nahoře za Strážnicí, ježto nyní obráceny jsou v pole, též *horu Tonišovu* (mons Tonissi), kterou se snad rozumí nynější Havlatka. Rozsáhlost města byla proti nynějšku mnohem menší; neb teprve v pozdějších časech povstala část tak zvaného *Záměstí* na stráni Strážnice (tuším v 16. století), a ještě později *Nová ulice* na cestě k Bezděkovu, výběžek jednotlivých chalup mezi rybníky v straně k Bukovici a ulice řečená *na Babím* (za městem od hřbitova k Ledhují).

U kláštera Polického stála *oápenice*, vystavená roku 1306 od opata Bavora, připomínaná též v urbáři, *lásen* někde na Babím, odkudž přenesena jest r. 1709 na nynější místo ve městě, pak *mlýn* na místě, kde je nyní polední křídlo stavení klášterského, odkud přenesen jest rovněž do města roku 1708. Mlýn tento dostával, jako nynější, vodu náhonem z Ledhujky, který tehdáž šel výše až do klášterského dvora a spůsobil spolu s Jezerou, tehdáž

ještě otevřenou, často vystoupení vody až ke zdem klášterským a tím mnoho vlhkosti.

Dle urbáře od r. 1406 byly v Polici tři panské dvory se čtverým poplužím. Jeden byl nepochybně nynější *dvůr klášterský* na půlnoční straně města, druhý *dvůr dolejší* na polední straně, třetí někdejší *Babí dvůr*, zrušený tuším již před začátkem 18. století, který stával na východní straně v místech nynějšího bělidla a jiných stavení od toho posud zvaných na Babím. Pole patřící ke dvoru Babímu a klášterskému i ke dvoru, který dle urbáře býval v *Bukovici*, zaujímavše v souvislosti celou dlouhou a širokou stráž od Klučka až ku Polici, náležela v dolejších částech beze vsí pochybnosti k první zorané půdě za času Vitališova. Hořejší části a strana blíž Bukovice, která se posavad nazývá na *Popluží*, přešly teprve v pozdějších časech dědičným nájmem ve jmění poddaných, nejvíce z města. Vedle polí dolejšího dvoru bylo na polední straně od města popluží dvoru Ledhujského, a na výši za Havlatkou popluží *dvoru Radešovského*, nyní zrušeného, jež připomíná urbář.

První vsi zakládané od Benediktinů nacházely se nepochybně v části oujezdu blíž Police samé na západě od Stěn, zvláště jestli pravé jest naše domnění, že východní část, později Broumovská, delší čas zůstávala klášteru zachráněna od královských úředníků. V privilegii krále Václava IV. od r. 1395 obsaženém ve stvrzovací listině krále Sigmunda od r. 1436, jakož i v urbáři od r. 1406 jmenují se již všechny nynější vsi panství Polického krom dvou, totiž *Slavného* a *Lhotek* (Hutberka), založených teprve ve druhé polovici 16. století. Které z těchto vsí byly o něco starší než o něco novější, o tom dá se s některou jistotou souditi z rozdílu mezi všemi založenými starším způsobem českým a novějším německým, jehož podstatnou známkou

jsou dědičné rychty čili šolcovny. Takovéto šolcovny nacházely se v šesti vesnicích panství Polického, totiž v *Srbské*, *Suchém dle*, *Pěkově*, *Lachově*, *Dědově* a v *Bodašíně*, kterážto ves posledně jmenovaná uvodí se v privilegii krále Václava od r. 1395 i v urbáři r. 1406 co náležející ku Policku, ačkoli nyní patří ke Broumovsku. O *Bodašíně* a *Srbské* známe určité roky, ve kterých byly založeny, z často zmíněné desky rukopisu Cantica Canticorum. R. 1253 odevzdal totiž opat Martin les nad potokem *Pozděšínem* Němci jménem *Wikmanovi* (snad zakladateli blízke Teplice čili Wekelsdorfa? poněvadž tato jmenuje se v nejstarších pamětech Wikmanivilla) k založení vsi; mám za to, že to byla ves Bodašín, že totiž jméno její prvotně přesněji znělo Pozděšín dle jména potoka. Podobně odevzdal opat Martin r. 1254 les nad říčkou Srbskou, t. j. někdejší Stekelnicí, přezvanou nepochybně dle starší vsi Vysoké Srbské na sousedním zboží pana Hrona z Náchoda (circa flumen Ziirhsca, quod est meta bonorum domini Gron de Nachod), jakémus věrnému t. j. nejspíš služebníku svému *Utěchovi*, kterýž se tudy stal zakladatelem vsi *Nízké Srbské* čili *Veliké Srbské*, jak se nazývá v urbáři. Asi z těch samých let byly nejspíš i ostatní čtyry vsi vysazeny právem německým. Veskrze jsou tyto vsi vzdálenější od Police ano dlema na samém kraji tohoto panství, i můžeme se z toho domnívati, že vůbec vsi dál od Police ležící byly spíše novějšího původu než blíže položené. Z té příčiny domnívám se, že *Lhota* za Srbskou, a snad i *Bělá* a *Hlavňov* byly o něco pozdějšího původu, ačkoli byly tuším vysazeny právem českým. Nejstaršího původu, nejspíše hned z první polovice 13. století bylo nepochybně ostatních šest vsí, totiž *Ledhuje*, *Bukovice*, *Ždár*, *Medhuje*, *Radešov* a *Bendákov*.

Vsi někdy Starkovské, potom Náchodské, koupené ke zboží klášterakému r. 1341, totiž obojí *Dřevč* (všech čili

hořejší a menší čili dolejší), *Petrovice* a *Petrovičky* měly všechny právo české, i zdá se dle toho, že od starších pánů tamějších byly rovněž založeny hned v první polovici 13. století. Na půdě této části oujezdu později přikoupené stojí také část vesnice *Maršova*, na pravém břehu Medhuje, která byla prvé hranicí; poněvadž se v kupní listině ještě neuvozuje, následuje z toho, že byla tato část vsi založena teprv po koupi ku klášteru. Část však protější na levé straně Medhuje musila býti staršího původu; což souditi se dá z toho, že se v listině krále Václava od r. 1395 jmenuje dvojí *Maršov*, a rovněž i v urbáři od r. 1406 dvě části této vsi se uvodí, každá obzvlášť a s jiným vyměřením povinností, což by sotva bylo, kdyby byla celá ves bývala založena jednou dobou. Jméno její nabhází se nejprvé v listině od r. 1390, dle které stávala již mezi léty 1366—1381. V přikoupené části panství stál také dvůr řečený na *Homolí*, který se nepočítal k žádné vsi. K němu náležela nejspíš pole později tak zvaná *Koudelkovská* za *Petrovičkami*, rozložená okolo starého javora o samotě stojícího v nejkrajnějším cípu vysočiny nad vrchem *Homolí*, od něhož měl dvůr své jméno. Dvůr tento čili popluží na *Homolí* (aratura na *Homolí*) připomíná se nejprvé v listině Václava IV. od r. 1395, potom pak v jiné r. 1404, kterou přejímá jej od opata *Diviše Bavor z Hustiřan* odjinud z *Nenašova*, ze známého rytířského rodu onoho jména, smluvou kupní k doživotnímu držení a užívání s poli ornými i neornými, dosahujícími k mezem *Petrovickým*, s lesem vztahujícím se až dolů k řece *Medhuji*, tedy s vrchem *Homolí* vlastně tak zvaným i *ostrohem*, na němž se nalézají stopy starého zámku, a s jiným příslušenstvím. Zdali pan *Bavor z Hustiřan*, jež i urbář od r. 1406 uvodí co držitele toho statku, přebýval již na nějaké tvrzi v tomto ostrohu pod *Homolí*, čili pocházejí ostatky zámku, dle *Schallera* někdy přý *Landfrid* jmenovaného, teprvé z částí poz-

dějsích landfridů čili mírů zemských po válce husitské, nelze rozhodovati.

Polnosti vesnické dělily se v *lány* (lanci, mansus), tyty v *pruty* (virgae), dvanáct na jeden lán, a pruty ve *čtortky*. Největší vesnice dle rozsáhlosti svých polí byl *Suchdol*. Obnášel dle urbáře 12 lánů a 4 pruty, a mimo to bylo v té vsi 6 zahradníků. Potom měly *Žďár* a *Pěkov* něco přes 10 lánů, *Ledhuje* 7½ lánu, *Srbská velká* 6 lánů, 7 prutů a čtvtku, *Bukovice* a *Petrovice* nezcela po 6 lánech, *Lachov* a *Bezděkov* něco přes 5 lánů, *Bělá* 5 lánů bez jednoho prutu. Ostatní vsi byly všechny menší než tyto. Ke vsi *Žďáru* počítá se také *Bavorov*, což byl nejspíše nárožní statek na dolejší konci, pod nímž ve stranu ke *Ždččině* posavad se říká v Bavorcích. Jeden poddaný této vsi měl dle urbáře také horu *Vlčinec* kužívání. O tvrzi tamější nenachází se nikde žádné zmínky; snad že povstala teprve v časech husitské války neb později, sloužíc poddaným okolních vsí za skrýši k uschování dražších věcí, ježto se dala brániti proti menšímu plenícímu zástupu. K Petrovicům připomíná se louka pod horou řečenou *Kozí-šrbet*, kterou rozumí se nepochybně Kozínek. Kromě vsi *Srbské velké* náležela klášteru také malá částka *malé Srbské* t. j. nynějšího Vysokého Srbska, obnášející jen 4 pruty.

Kromě již uvedených panských dvorů nacházel se dle urbáře také jeden v *Bezděkově*, kdež jest posud. V *Petrovicích* byl někdejší dvůr panský obnášející půl třetího lánu polností tehdáž již v držení sedláka jménem *Vačka*, a podobně uvodí se i v *Suchémdole* dvůr panský v držení poddaných. Dle listiny r. 1461 byl tento dvůr *Suchodolský* nejprve postoupen od opata *Diviše* (neznámo zda I. v letech 1360—1366, čili II. 1385—1409) jakémusi *Křížkovi* a jeho potomstvu právem zákupním.

Mlýny byly v *Ledhujích*, v *Suchémdole*, ve *Hlavnově*, v *Bukovici*, v *Pěkově*, v *Dědověm*, ve *Žďáře*, v *Maršově*,

v Radešově (totiž snad později tak zvaný Mezihorní, po-
něvadž Pekařský i Mostecký mlýn v té straně jsou teprv
pozdějšího založení), konečně v Srbské dva mlýny.

Obyvatelstvo bylo ve všech staršího způsobu, totiž
s právem českým, beze vší pochybnosti veskrz české; ze
vší s právem německým měly snad již od počátku něme-
cké osadníky Bodašín, kdež Němec Wikman řídil první
uspořádání osady, pak Lachov a Dědová. Srbská však,
kdež byl pořadatelem Čech Utěch, a rovněž Pěkov a Such-
dol byly nepochybně od počátku tak jako nyní vsi české,
ačkoliv byly vysazeny právem německým.

Z příčin již uvedených domnívám se, že první osady
na Broumovské straně oujezdu Polického nebyly založeny
od opatů Břevnovských, nýbrž od královských úředníků,
kteří měli moc nad touto krajinou před darováním krále
Přemysla a částečně i později nechťeli od ní upustiti. Osady
tyto byly z příčiny, na kterou též ukázáno již výše, krom
některých začátků potomního města Broumova nejspíše vsi,
které později shledáváme co farní, totiž *Ruprechtice*, *Heř-
mánkovice*, *Šonov*, *Martínovice* a *Božanov*, i krom toho
snad ještě ta neb ona jiná. Nejstarší tyto vsi neměly však
z počátku snad celé rozsáhlosti své jako později, a nazý-
valy se také jinými jmény, jak aspoň dosti jasné příklady
toho jsou o Martínovicích, které slouly dle zápisků opata
Bavora na začátku 14. století jiným, nepochybně starším
jménem *Břevnice* (villa Martini, quae alias vocatur Brist-
niz), a o Božanovu, který jméno toto měl dle staro-
dávného jména potoka tamějšího, nové pak jméno něme-
cké dostal r. 1253. Staré tyto názvy české zdají se svěd-
čiti o tom, že první obyvatelstvo těchto dvou vsí bylo rov-
něž české, ačkoli ze zřízení fířství nad nimi a drahými,
co ústavu nacházejícího se jen při městech a všech práva
německého, zase souditi se dá, že byly buď prvotně buď
později, však vždy ještě za správy královských úředníků,

vysazeny právem německým čili zákupným. Z ostatních tří uvodí se *Šonov* (Schonow) ponejprv léta 1300, *Heřmánkovice* (Hermansdorf, Hermannivilla) a *Ruprechtice* (Ruprechtsdorf, Rupertivilla) r. 1361. Ze jména vsi *Voigtsdorfa* (Foytsdorf), která se sic připomíná listinně teprv r. 1395, jakož i tamějšího potoka *die Foitsbach* (1410 ve městské knize Broumovské), dá se souditi, že tato ves byla založena od některého foita Broumovského; i podobá se velmi, že to byla též jedna ze vsí nejstarších náležejících k soudu foitskému.

Po vybavení krajiny z moci královských úředníků byla nejspíš hned pilná péče opatů, aby ji sobě co nejhustším osazením připravili k většímu užitku. Poněvadž se to mělo státi rychle a najednou, nestačilo k tomu již obyvatelstvo české, zvláště poněvadž téhož času vůbec v celé zemi pracovalo se k tomu se strany vrchností, aby statky své jak nejvíce možná vzdělaly zakládáním nových osad. Povolání tedy k tomu vesměs osadníci němečtí, a osazování dále se týmž způsobem jako téhož času jmenovitě na korunních statcích za krále Přemysla Otakara II, k. p. právě v sousedním Kladsku. Hlavně proveden jest tento úkol od opata Martina, který i na Polické straně oujezdu založil dotčených několik vsí německých neb českých s právem německým. Zprávy o tom nacházejí se hlavně v souvěkých zápiscích často zmíněných na desce rukopisu *Cantica Canticorum*.

Hned v prvním roce své správy (1253) odevzdal opat Martin jakémus řemeslníku *Rudgerovi* (*Rudgero mechanico*), snad měštanu Broumovskému, les na Stenavě u Broumova na 50 lánů k založení vsi; což dle tohoto udání polohy musila býti ves *Grossdorf*, která se listinně připomíná nejprv roku 1383. Prvotní jméno její bylo *Kroensdorf* čili *Kronsdorf*, jakž nachází se často psána v nejstarší městské knize Broumovské v 15. století, jinde

pak Krosdorf, z čehož nynější vyslovování pošlo teprve v pozdějších časech.

Téhož roku dostal jiný podnikatel *Pertolt* les u *Božanova* a u Stenavy (circa Bosanov et circa Stenavam), kdež Božanovem, jak za to mám, nerozumí se již potok nýbrž ves Božanov, která založením nové osady' od Pertolda nabyla větší rozsáhlosti a dostala dle něho nové jméno *Pertholdsdorf* (Bertoldsdorf, Bertoldi villa, které se ponejprv čte v Libris Confirmationum roku 1363), nyní Barzdorf.

Roku 1255 odevzdal opat Martin Němci *Fryckovi* (Fricheloni Teuthonico) les na potocích *Slatinném* a *Zahofovu* i na řece Stenavě (circa fluvios Zlatinni et Zahorov et circa flumen Stenavam) k osazení jeho lidmi. Rozumí se tím dle mého zdání založení vsi *Heinzendorfa*, která se sic ponejprv připomíná roku 1395; neb tato ves právě jediná rozkládá se po řece Stenavě mezi dvěma potoky, jichžto starodávná česká jména jsou nám zachována tímto zápiskem. Jeden z nich padá pode vsí do Stenavy, druhý nade vsí mezi polemi Heinzendorfskými a Ruprechtickými do potoka Ruprechtického blíže vpádu jeho do Stenavy.

Jakémus *Konradovi* odevzdán téhož roku les nad potokem *Křinici* (circa fluvium Crinice) bez vyměření počtu lánů, než aby jich založil tolik, kolik bude moci bez ujmy jiných vsí vedlejších (sine gravamine aliarum villarum sibi adjacentium), a s povolením aby sobě vystavil mlýn rovněž bez uškození týmž všem. Jméno potoka Křinice zachovalo se v posavadním českém pojmenování vsi *Weikersdorfa* (Wiekersdorf, Waykarsdorf, Weikersdorf r. 1395, 1406), která tím způsobem vzala začátek, i také v německém jménu *Krims*, jakž se nazývá dolejší konec této vsi. Uložení, aby se nestala ujma všem okolním, zdá se svědčiti

o starším stávání Březnice a Voytsdorfa, poněvadž jen polnosti těchto vsí s Křinickými sousedí.

Ves *Březnice* byla snad asi téhož času rozšířena a dostala odtud nové jméno *Martinkovice* (villa Martini, jakž nazývá se ponejprv ve zápiscích opata Bavora na konci 13. století, neb Mertensdorf v urbáři r. 1406).

V roce neznámém založena jest od opata Martina v lese nad Voytsbachem také ves *Heitmánkovice* dle svědectví obnoveného privilegia této vsi od r. 1296. Prvotní jméno její píše se v tomto privilegii *Haitfolksdorf*, v nejstarší knize Broumovské Heitwigisdorf, Heitwegisdorf, Heitfilsdorf, Heipfeldsorf, v privilegii Václava IV. roku 1395 Hayptesdorf, v urbáři r. 1406 Haypsdorf, Haypmensdorf, z čehož konečně povstalo nynější Hauptmansdorf.

I několik jiných vsí na Broumovsku, ježto se připomínají do začátku 15. století, mají snad za původ svůj děkovati podnikavému opatu Martinovi, totiž *Ottendorf* (Ottensdorf, Ottonis villa), který se připomíná nejprvé roku 1300, a *Dittersbach* (Dittrichbach) i *Rosenthal* rokn 1395. Nejprvé jmenovaná z těchto tří vsí dost možná že povstala jen o něco pozdějším rozdělením Kroensdorfa, poněvadž tento v rozsáhlosti, kterou měl na začátku 15. století, ani polovici oněch 50 lánů neobsahoval, které byly vykázány k jeho založení. Z toho by se dala vyložiti nepřetržitá souvislost této vsi s Ottendorfem.

Vižňov a *Verneřovice* nejmenují se v urbáři proto, že tehdaž ještě nenáležely klášteru; nepochybně však pocházely též asi z 13. století. Výslovně připomíná se Vižňov (Pratum desertum) v popise farních míst rokn 1384, Verneřovice (Wernhersdorf) teprv r. 1412. Dle městské knihy nacházel se v této ysi tehdaž kostel, nejspíš filialný k Vižňovskému, jak nyní naopak ve Vižňově filialný k Verneřovicům.

Novějšího původu jsou toliko menší vesnice *Březová* (Birkicht) a *Janovice* (Hansdorf čili Johannesberg) založené v 16. století, a ještě pozdější *Neusorge*, *Gränzdörfel*, *Ölberg*, *Concurrent*, *Schweidnitzer-Strasse* a *Kaltwasser*.

Broumov objevuje se listinně ponejprv roku 1253 v zápiscích na desce často zmíněné, a sic co *trh* čili *ves* *trhová* (villa forensis, quae Brunov vulgariter vocatur), a co sídlo soudu čili *foistství* nad všemi již tehdež založenými (praví se tam: de iudicio de villis pertinentibus ad civitatem). Roku 1258 připomíná se také již *farní kostel* ve Broumově (ecclesia parochialis de Brumov oppido forensi). Obou forem jména *Brunov* i *Brumov* užívá se hned ve 13. století vedlé sebe, ač *Brunov* přichází častěji, a jmenovitě ve všech listinách vlastně městských, jakž i na nejstarší pečeti městské, pocházející, jak za to mám, již ze 13. století (S. civium de Brunov). Zmínka ona o trhu je z měsíce března r. 1253, tedy o něco starší než privilegium Polických na trh, udělené v Záhí toho roku. Měl tedy Broumov své privilegium tržní již ze času krále Václava I, i zdá se ze všech okolností, že hned v prvních začátcích zmáhal se o něco rychleji než starší Police. Názevu *města* (oppidum i civitas) ne užívá se sic o Broumovu v nejstarších těchto zmínkách v žádném vyšším smyslu než jména vsí trhové, jakž okolo těch let některý čas bylo v Čechách obvyklé; ale již ku konci 13. století znamenalo to více; roku pak 1348 obdrželi měšťané Broumovští přičleněním opata Předbora privilegium od císaře Karla IV, jimž ve právních a ctech výslovně se vyrovnávají měšťanům Hradce a Kladska i jiných měst královských.

O vyhlášení města v čas, když asi klášter se dostal ve skutečné jeho držení, nelze nic jistého pověditi, nežli že bylo tehdež místo otevřené. Snad již onoho času, dle listinného pak svědectví s jistotou roku 1296, stál vedlé něho *zámek* (munitio, castrum), jež opat Bavor po násil-

ném jeho vypálení roku 1300 znovu dal vystaviti, s nákladem 120 hřiven stříbra a 240 korců obilí. Dle zápisků jeho začala se tato stavba roku 1306, a pět let trvala. Tehdáž vystavena v něm také studně (cisterna); a od téhož opata stavena toho času také fara ve Broumově. Opat Bavor založil konečně roku 1322 (dle kroniky Neplachovy) *klášter* čili probostství ve Broumově, tak nepochybně, že někdejší zámek obrácen jest částečně a časem zcela v stavení klášterská.

Roku 1359 zanášeli se měšťané Broumovští s úmyslem, aby ohradili své město zdmi a příkopy, i předsevzali, jak se zdá, již některé práce k tomu směřující, bez ohledu na vůli opata co vrchnosti. Na stížnost však opata Předbora vydal císař Karel IV. přísný zákaz, aby toho bez zvláštního svolení opata a konventu učiniti nesměli. Následkem toho stalo se však nejspíš dobrovolné dorozumění mezi klášterem a městem o způsob tohoto ohrazení, tak že v některém čase potom předce se uskutečnilo. Musilo se to státi aspoň před rokem 1383, ve kterém již se mluví v listině jisté o kostele panny Marie *před* městem (*foris civitatem*) a o možnostech, žeby ze strachu před nějakými protivníky zabráněn byl východ z města (*civitatis exitus impediretur*); později pak rozeznává se také podměstí (*suburbium*) od města (1406, 1413). Výslovně připomíná se *od městská* nejprvé roku 1403 v knize městské. Ji vedly do města dvě *brány*, *hořejší* (das Obir tor r. 1435) od *Steinerberka* již tehdáž (1430) tak zvaného a *dolejší* (das Nedir tor r. 1436, valva inferior 1403), která se později v listině od r. 1478 nazývá také *českou branou* (das behmisch tor), protože se tehdáž snad jezdilo k Policku touto branou a přes Křinici. Mimo to vcházelo se do města nepochybně již tehdáž tak jako nyní po pěších stezkách neboli schodech, jedněch od Polce, jedněch z podměstí na Stenavě, nad nimiž byly *fortny*. Jedna

z těchto forten (pforten), a sic se strany posledně jmenované připomíná se výslovně již r. 1403; s druhé strany jmenuje se roku 1429 stezka vedoucí k farnímu kostelu (spittelgarten bey den steyge zu unser pfharkirchen).

V časech po obezdění města měly ulice a prostranství v něm v celosti již to samé rozpoložení jako nyní. V prostředku *rynk* (der ring) jmenuje se tímto jménem ponejprv roku 1416; avšak *tržiště* (forum), které připomíná již opat Bavor roku 1300, bylo nepochybně to samo. Od hořejší brány vedla k němu *hořejší ulice* (Obir gasse 1435), nazvaná tak posud; tedy nepochybně měla i *dolejší ulice*, z rynku k dolejší bráně, také již své nynější jméno. Z dolejšího kouta rynku vedla k fortně nad nynějším Sandem ulice řečená *Lásenská* (Badergasse), nazvaná tak od panské lázně v podměstí pod touto fortanou, která se též připomíná již roku 1403 (bathstobin under dem hawse gelegen under der pfhorten). Něco později (1434) jmenuje se jakási *Psi ulice* (Hundegassen).

Na rynku stál v rohu od hořejší ulice tak nazvaný *svobodný* čili panský *dům* (domus libera), nynější radnice, jež opat Siffrid roku 1419 ještě s jiným, nyní tak zvaným obecním domem tudíž na blízce prodal obci Broumovské, aby jej měšťané sobě zřídily za *radnici* i aby v něm směli prodávati sůl, železo, smůlu, vlnu a chmel, vystaviti v něm neb také jinde krámy pekařské (penesticas), držeti prodej vína a chovati v něm veřejné váhy všelikého způsobu, kterážto všechna práva v tom domě až do oné doby nepochybně vykonávala vrchnost.

V časech před Husitskou válkou nacházely se ve Broumově již čtyři *kostely*; předně *klášterský*, založený nepochybně zároveň s klášteřem samým ke ctě sv. patronů českých Václava a Vojtěcha (připomíná se pod tím jménem r. 1359), kostel *farní*, založení sv. Petra a Pavla jak aspoň nyní, kostel *panny Marie* před městem (1383) a

kostel čili kaple při *špitále* v podměstí (in hospitali, quod est situm in suburbio nostrae civitatis Brumov, 1413), kterýžto špitál se připomíná nejprvé roku 1407. Kostel panny Marie (unser frawenkirche) před městem, to jest při nynějším hřbitově na vršku před dolejšími koncem města, k němuž vedla tak zvaná *kamenitá cesta* (der steinweg 1433), nazývá se v listině od roku 1383 v porovnání s farním kostelem kostelem starým (ecclesiae parochiali ac ecclesiae antiquae foris civitate). Z toho podobá se, že snad tento kostel byl prvotně farním kostelem městským, až pak když ohrazením města vypadl ven, uznáno za dobré, nový farní kostel vystaviti ve městě. V kostele klášterském bylo roku 1405 sedm oltářů, z nichž připomíná se již roku 1392 oltář sv. Jana křtitele, založený od měšťana Broumovského Mikuláše Böna, který sobě zvolil pod ním pohřeb. V kostele farním připomínají se oltáře sv. Sigmunda (1383) a sv. Kříže (1413), v kostele panny Marie oltář nejsvětější panny (1383). Vedlé farního kostela, kdežto nepochybně pochovávalo, připomíná se také *kostnice* (1416).

Pod klášterem stál na Stenavě *panský mlýn*, který se připomíná již roku 1296 jakožto pod tehdejšími hradem stojící; doleji v podměstí byla *lázeň* již zmíněná, ještě jeden panský mlýn a třetí, který náležel foitovi Broumovskému, tamže nejspíš kdesi dva *brusy* a blíž dolejší brány městské *valcha* pro soukenníky (rota panni, walcha), konečně pak *panský dvůr* (forwerk), tu kde nyní, ku kterému náležela dvě popluží. Vedlé Foitsbachu byly okolo města *sahrady*, náležející měšťanům, jedna z nich také špitálu.

Měšťané Broumovští, tak jako Poličtí, neměli žádných k městu obzvlášť přivtělených lánů, než toliko jednotliví z nich koupená sedlská hospodářství ve všech; hlavní živností jejich byly řemeslo a obchod. Hlavně kvetlo tu sou-

kennictví, a sice již od času opata Martina, jemuž udělil král Přemysl Otakar II. zvláštní privilegium pro klášter Břevnovský, aby směl ve městě svém Broumově dělati sukna z *vlny drobné*, kteráž německy slove *flok* (ut ipsi — abbas et conventus — in oppido ipsorum Brumov pannos facere possent de lana minuta, quae vulgariter flock dicitur; korcze wolle, dy man zcu deutsch flock nennit), též aby každý, kdožby takovou vlnu vezl krajinou Broumovskou, povinen byl zajeti s ní na Broumov a tu zůstati do tržního dne až do poledne, i vyložiti ji na prodej, pod ztrátou koní a vozu i s nákladem, tak aby to připadlo opatu a konventu. Z toho se dá souditi, že opat Martin uvedl první soukenníky do Broumova a zřídil pro ně vrchnostenskou valchu i všecko jiné potřebné nářadí. V urbáři roku 1406 počítá se ve Broumově 25 štoků soukennických, na kterých se prodávalo sukno (*scampna pannorum, ubi pannus venditur*); tamže připomínají se rámy soukenníků u města (*tentoria, in quibus pannifices solent tendere suos pannos*), z nichž platilo se vrchnosti. Privilegium krále Otakara bylo roku 1405 obnoveno od krále Václava IV, jehož stvrzovací listina chová se posud u cechu soukennického v Broumově. — Z jiných řemesel uvodí urbář zejména *kováře*, kterých bylo několik, *řezníky*, kteří měli 12 masných krámů (čtyry připomíná již opat Bavor ve svých zápiscích na začátku 14. století), *ševce* se čtyřmi štoky ševcovskými (*scampna sutorum*), *krejčí*, *pekáře* se 13 štoky (*mensae sive scampna pistorum, in quibus panis venditur*), též *kramáře* (*institores*). *Pivo* se vařilo na více místech. Dle privilegia Karla IV. od r. 1348 směl opat přechovávat v Broumově také dvě rodiny *šidovské*.

Vesnice byly na Broumovsku, jak se i podněs spatřují, vesměs mnohem větší než na Policku, což má příčinu v rovnější poloze krajiny. Z třinácti vsí uvedených v urbáři

od roku 1406 přesahovalo počtem lánů osm i největší ves Polickou Suchdol. Největší ves na Broumovsku byl Šonov se 27 lánů a dvěma čtvrtkami; po něm měl Božanov přes 26, Ottendorf přes 24, Grossdorf a Heřmánkovice přes 19, Martinkovice přes 14, Krínice přes 13, Voigtsdorf přes 12, Rosenthal a Ruprechtice přes 10, Heřmánkovice bez mála 10, Dittersbach něco přes 7 lánů, toliko Heinzendorf jen 3 lánů $7\frac{1}{2}$ prutu. Mimo to nacházelo se v Grossdorfě, v Rosenthale, v Ottendorfě a Voigtsdorfě po několika zahradách, v Rosenthale také asi lán země pusté a jakés dvě malé dědinky řečené noviny.

Mlýny byly v Božanově dva, v Šonově, v Ottendorfě a v Heřmánkovicích po jednom o dvou kolách, v Martinkovicích, Krínici, Dittersbachu, Heinzendorfě a Ruprechticích o jednom kole. V Heřmánkovicích nacházely se také dva brusy a v Heinzendorfě valcha, nejspíš jirchářská (rota fullonum).

Panský dvůr připomíná se v urbáři krom Broumovského jen jeden v *Martinkovicích* o dvou poplužích. O něm se děje zmínka již také ku konci 13. století v zápiscích opata Bavora, který vynaložil na správu při něm 15 hřiven stříbra a vystavil tudíž v Martinkovicích jakousi věž (turrim lapideam in villa Martini) s nákladem 6 hřiven, nejspíš na vršku nedaleko téhož dvora proti kostelu, kulež se posud louka jakási jmenuje *Thurmviase*. Polnosti obou dvorů, Broumovského i Martinkovického, nepochybně od počátku hned tak jako nyní hraničily spolu, zaujímající souvislý kus země na pravém břehu Vöztbacha a Stenavy od Broumova až ku Krínici a k dolejšímu konci Martinkovic.

IV.

Spůsob správy světské. Poměry poddanství.

Když král Přemysl I. r. 1213 daroval újezd Polický klášteru Břevnovskému, stalo se to s výslovným nařízením, aby újezd tento i všichni lidé a statky k němu náležející byli prosti všechných povinností župních a vyjmuti ze wszelké moci vládařů a jiných úředníků župních čili krajských, tak aby poddáni byli jedině opatovi jak v duchovních tak i ve světských věcech. Ustanovení toto stvrdil týž spůsobem také král Václav I. r. 1229. Dle těchto privilegií byl opat Břevnovský nejen pánem statků zemských než i soudcem a vrchností obyvatelstva celého újezdu.

Jak ukázáno, dostal se však klášter dle vši podobnosti z počátku jen v menší části darovaného újezdu ve skutečné užívání této moci. Jeden díl jeho zůstal na vždy v cizích rukou držitelů soukromých, nad jiným provozovali panství ještě některý čas úředníci královští. Toliko největší část nynějšího panství Polického byla hned opanována od kláštera. Touto vládl na místě opata *probošt* nově vznikšího kláštera Polického.

Co následek této rozdílnosti držitelů za prvního času jeví se nám rozdílnost v některých trvalých poměrech pozdějších; a jmenovitě zavdala tato okolnost první příčinu k rozdělení újezdu na Broumovskou a Polickou část v ohledu správním, jakkoli přirozená hranice Stěn jistě zas ještě dříve přispěla nemálo k samému onomu zoužení darovaného statku. Ještě sice i po skutečném opanování východní části újezdu, za času zakládání vsí na Broumovsku od opata Martina, nazývá se tato část jako západní vždy jednotejně příslušenstvím kláštera panny Marie v Polici; ale nicméně již v potvrzovací listině Otakara II. od r. 1260 rozeznávají

se statky za Stěny od ostatního újezdu Polického, a ku konci 13. století i potom užívá se názvu zvláštní *krajiny Broumovské* (territorium, districtus ano i provincia Broumoviensis), a taktéž názvu *krajiny Polické* v užším smyslu (districtus Policzensis) docela určitě. Skutečně pak měla jedna i druhá část i po spojení obou s klášteřem svou zvláštní správu: Polickem totiž vládl probošt jako předtím bezprostředně; nad Broumovskem ale býval, ač snad některý čas ještě pod dohledem probošta, dosazován světský *purkrabí* seděním na zámku Broumovském, jak snad bylo v obyčeji již za správy královských úředníků. Purkrabím takovým nazývá se k. p. r. 1296 rytíř *Kunrad ze Sulic*, najatý tehdež na rok za peněžitý plat 12 hřiven stříbra se svobodným užíváním mlýna pod zámek ke své potřebě. Roku 1300 a mnohá léta potom spravoval toto purkrabství pan *Vyšemír z Nečtin*, bratr slavného opata tehdejšího Bavora. Teprv když konečně r. 1322 založen byl zvláštní klášter v Broumově, vedl správu světskou probošt tohoto kláštera, maje přitom ku pomoci jakož i probošt Polický rytířskou i jinou brannou čeleď (clientes, familia). V urbáři r. 1406 uvodí se okres Polický a okres Broumovský dle tehdejšího jich rozdělení, které se od nynějšího jen tím rozeznávalo, že, jak již řečeno jinde, Bodašín náležel ku Policku, ne k Broumovsku.

Listinou krále Otakara II. od r. 1260 stvrzeno jest panství opata Břevnovského nad Polickem i vším ostatním zbožím za Stěny jak s strany soudů tak platů, aby žádnému nenáležely než klášteru. Král nařizuje touto listinou jmenovitě, aby krajský sudí čili cůdař a jiní úředníci župy čili *kraje Kladského*, ku kterému tehdež krajina náležela, žádné úřední moci nad ním sobě neosobovali. Toliko ve větších věcech, totiž jak se jinde udává (1295), při zločinech hrdelních, měli lidé újezdu Polického státi před králem samým čili nejvyšším jeho soudem v Praze, tak ale,

aby pokuta z takového soudu pocházející neb jakékoli propadnutí statku náleželo vždy opatu a klášteru Břevnovskému. Vzdálenost místa od Prahy, tudíž nepohodlí pro obyvatele samy, byly nepochybně příčinou, pro kterou se rozkaz tento tím způsobem nezachovával, nýbrž, jak vysvětluje listiny od r. 1295, býval až do toho času úřad kraje Hradeckého obyčejným soudem v rozepřích o hrdlo; opatům bylo dost na tom, když úředníci krajští konečně jinak přestali sahati v moc jejich nad újezdem.

Soudní a správní moc na sebe vznešenou směl opat dle zvyklosti onoho času jako každé jiné právo přenést na jiné osoby, i stalo se to částečně zřízením tak zvaných *dědičných rycht* čili *solcoven* (rihtaria, scultetia) v pozdějších osadách německých neb vysazených právem německým.

Rychtářem čili šulcem stal se v takovéto vsi podnikatel, s kterým vrchnost zavřela smlouvu o založení vsi a přivedení osadníků. Podnikatelé toho způsobu musili veskrze býti lidé zámožní, poněvadž předsevzetí takové v prvním začátku nevyhnutelně bylo spojeno s útratami a nepřinášelo hned užitku. Nejobyčejněji byli to lidé stavu městského, jak je příkladem Rudgerus mechanicus, zakladatel Grossdorfa. Při zakládání vsí za opata Martina zavíraly se smlouvy, jak dalece o tom jsme zpraveni, vždy na 16 let, tak aby za ten čas byl les vyroubán, pole zděláno, a od toho času potom začalo se odvádění vymíněných platů a povinností. Podnikatel dostal jeden lán svobodný, t. j. prostý platů a robot, s nímž spojen byl úřad rychtářský (dominium rihtariae), a mimo to každý šestý lán na ten způsob, že platy z něho jak v penězích tak v obilí, které z jiných lánů náležely vrchnosti, dostávaly se jemu. Ze soudu bral třetí peníz (tertium denarium), t. j. třetí část příjmu z pokut a jiných důchodů soudních; ostatní dvě části náležely vrchnosti. K tomu obyčejně dostal také povolení,

aby sobě vystavil mlýn a držel krčmu, za nějaký plat z toho k vrchnosti. Mimo zastávání soudu, k vůli kterému zavázán byl k osobnímu přebývání v šolcovně, měl také povinnost, sloužiti opatovi vojensky s koněm a se zbraní, což nazývá se v listině Šonova se týkající r. 1399 rossdinst. Rychtu směl prodati neb jinak odciziti toliko s vědomím a povolením opata.

Nejšíře vyčítají se tyto poměry ve výsadě vsi Heitmánkovic, obnovené od opata Bavora r. 1296, když se prvotní privilegium opata Martina náhodou ztratilo; kratěji v prvotních výsadách, ježto se v celém znění zachovaly toliko o Heinzendorf (1255) na Broumovsku a o Srbské na Policku (1254), ve výtazích pak o Bodašíně (1253), Božanově (1253), Grossdorfě (1253) a Křinici (1255). Dle jmen prvotních podnikatelů neb jiných nejstarších šulců dostaly vsi na Broumovsku skoro všechny (vyjmouc totiž Šonov, Rosendorf, Voigtsdorf, cizopanský Vižňov a snad Kroensdorf, jehož odvození jest poněkud pochybné), svá německá jména. Nejzřejměji ukazuje to příklad Pertolda, zakladatele čili rozšířitele Božanova, dle něhož tato ves nazvána Pertoldi villa (Pertoldsdorf), ježto naproti tomu Křinice založená od Konrada, dostala jméno Waikarsdorf čili Waikersdorf (nyní Wekersdorf) dle nějakého Waikara, který snad ještě před úplným vykonáním díla přejal šolcovnu od onoho, podobně Heinzendorf od nějakého Jindřicha (Heinz), ačkoliv první podnikatel byl Fridrich.

Vyšší postavení než šolcové vesničtí měl rychtář města Broumova, nazvaný také o něco vznešenějším jménem *foit* (advocatus), jehož se o vesnických rychtářích neužívalo leda výminkou (jen jednou totiž ve výsadě Srbské r. 1254 praví se: *advocati villarum*). K jeho soudu náleželo mimo město také několik starších vsí na Broumovsku, kterýžto poměr pocházel, jak za to mám, ještě z času vlády královských úředníků. Foit Broumovský měl nejspíš tak jako

pozdější šolcové vesniční, jen část příjmů ze svého soudu, odváděje ostatek, jak se zdá, nejvyššímu komoří neboli maršálkovi královskému. Když se klášter dostal v držení Broumovska, dostala se i tato část peněz soudních opatovi. Jeho spatřujeme v držení jí ponejprv r. 1253. Ve výsadě Grossdorfské od toho roku mluví se totiž výslovně o penězích, ježto by se dostaly opatovi ze soudu ze vsí náležejících k městu (*de denariis autem, qui de iudicio nobis cedent de villis pertinentibus ad civitatem*). Opat slibuje v listině této pohřichu jen zlomkovitě zachované Rudgerovi, jenž měl založiti tuto ves, vykázati nějaký podíl z těchto peněz, což zdá se míti ten rozum, že měla tato ves též náležeti k soudu městskému, ale šulc její, třeba že neměl být opatřen vlastní soudní mocí, předce měl bráti nějaký požitek snad jen za pomocné práce sobě náležející. Snad že poměr tento později byl vyrovnán oddělením vzdálenějšího Ottendorfa od Grossdorfa a zřízením tudíž pro nástupce Rudgerovy zvláštní neodvislé rychty, která se tu připomíná r. 1300. — Ve výsadě Pertolda Božanovského od téhož roku (zachované jen ve výtahu) nepraví se nic o příjmech ze soudu jemu náležejících, než toliko že nemá býti pod žádným foitem (*nulli advocato debet subesse*); zdá se dle toho, že tato ves, tehdáž Pertoldem jen rozšířená, jakožto stará ves farní do onoho času stávala pod foitem městským, z jehož moci Pertold se tu vyměňuje, buďto jen pro svou osobu a svůj statek nebo i s celou nově vysazenou částí vsi, tak že se rychtářská jeho moc vztahovala jen na ni. Podobně snad také stará ves Březnice náležívала k foitství Broumovskému a zůstala pod ním, ježto novější část Martinova (*Martinivilla*) měla svého dědičného šolce, který se zjevně připomíná r. 1300. — Dle zápisků opata Bavora z prvních let 14. století náležívало k foitství Broumovskému sedm vsí (*iudicium civitatis Brumov cum septem villis ad hocce iudicium pertinentibus*, praví se v těchto zápiscích).

Pokládajíce farní vsi za nejstarší a přitom se opírajíce na tyto, jakkoli ovšem poněkud nejisté úvahy, máme za to, že tyto vsi byly: Ruprechtice, Heřmánkovice, Šonov, Božanov nebo jen stará část jeho, stará část Martinkovic čili Březnice, Grossdorf a Voigtsdorf, jakožto právě dle foita tak nazvaný. Šolcovny v těchto místech, kde jaké byly (ve Voigtsdorfě k. p. zdá se že ještě nebyla žádná zvláštní) musily nemítí pravé soudní moci, ačkoli jinak požívaly všech práv a svobod jiných rycht.

R. 1266 koupil opat Martin foitství Broumovské (advocatiam in Brunov) za 220 hřiven stříbra od tehdejšího foita Wichera se všemi právy a důchody k němu náležejícími (cum omnibus proventibus et juribus, quae idem advocatus percipere debuerat, si personaliter eidem advocatiae praesideret). Koupě tato stala se, jak na jiném místě dotčeno, s povolením nejvyššího komoří a nejvyššího maršálka, bezpochyby proto, že se Wicher ostýchal prodati bez vůle někdejší své vrchnosti, tak jak jiní šulcové nesměli prodati než s vůlí opatovou. Dle všeho zdá se, že se tato koupě ku klášteru nestala také pro nic jiného, než aby všeliké zdání nějakého práva komory královské nad tímto foitstvím bylo dokonale odstraněno, neboť později nacházíme foitství Broumovské s celou soudní mocí nad sedmi všemi okolními zase v rukou soukromých držitelů, až konečně příběhy bouřlivé a krvavé zavdaly novou příčinu ku proměně a tuším k úplnému zrušení starých oněch poměrů.

R. 1300, když se opat Bavor nacházel na cestě do Říma, z příčiny rozepře s biskupem Olomouckým o proboštsví Rejhradské, která se vedla před stolicí papežskou, stalo se, jak týž opat vypravuje v zápiscích svých často zmíněných, že tehdejší držitelé foitství Broumovského, dva bratři, *Leo* a *Tyček*, s některými jinými společníky, mezi nimiž byl Kunzlin šulc Martinkovický a synové Walthera šolce Otendorfského, Volklin a druhý nejmenovaný, za

ticha nočního při nečase vešli do kostela v Polici, a zjavše hlidače kostela i přivázavše jej ke sloupu, pobrali peníze, které byly v kostele uloženy, kalichů a jiných klenotů kostelních zanechavše. Když se opat navrátil ze své cesty, proslýchalo se, že jmenované osoby byly spachateli této krádeže, pročež opat Bavor svolav všecky šulce i také oba foity k sobě do kláštera Polického, v tomto shromáždění dal Lva i Tyčka zajmouti písařem a služebníkem svým Janem, i dal je vsaditi do vězení pana Hynka z Dubé, pána Náchodského, na hradě Jestřebím. Foitové byvše tu některý čas zavřeni, vybavili se podplacením strážných, a začali se mstiti pálením a loupením v krajině Broumovské, zdvihše s přátely svými pravou válku proti opatovi a klášteru. V den sv. Michala, shlukše se v noci v domě svém ve Broumově ve vší tajnosti, vyšli časně ráno a učinili útok na písaře Jana, kteréhož po statečné obraně těžce zranili, zajali a svázali, i zmocnili se tudíž všechněch peněz, které měl u sebe, sebrav právě plat od poddaných, v summě 70 hřiven stříbra, též pobrali zbraně a koně purkrabí Vyšemíra v ceně 100 hřiven stříbra. Měšťané Broumovští nestavěli prý se násilníkům na odpor: i poněvadž město nebylo ohraženo, dostali se odtud beze vší těžkosti, a pokračovali v plenech. Dvory a stodoly panské jsou od nich zloupeny, zámek Broumovský vypálen, aniž odpuštěno poddanému lidu, tak že se všechna škoda od nich učiněná v krajině počítala na 2000 hřiven. Přisešní města Broumova a šulcové celého panství i někteří urození lidé, nejspíš z rytířské čeledi opatovy, shromáždění k soudu nad tímto pychem, vyhlásili vinníky za psané a odsouzené všeho práva. Tito nedali se však odstrašiti od dalších skutků násilných, sebravše se již ve znamenitou moc vojenskou. Ve sto přílbicích přepadli a vypálili ves Šonov. Tu když hnali zajatá stáda a nesli jiné pobrané věci, dostihl je purkrabí, pan Vyšemír z Nečtin, a svedl s nimi bitvu. Odbojníci jsou

poražení; oba bratři foitové a z pomocníků jejich rytíři jacís řečení ze Stafa upadli v zajetí, z něhož Lev toliko utekl. Tyčka dal purkrabí po rynku Broumovském v čas trhu smýkati přivázaného k ocasům koní, potom polomrtvého uvrhnouti do vězení, do něhož dostal se pak i Lev, zajat byv podruhé, i jsou držáni ve vazbě některá léta. Dle výroku soudního zbaveni jsou všelikého jmění svého, movitého i nemovitého; tudyž odňato jim také foitství Broumovské, ceněné tehdáž za 400 hřiven stříbra, i ujato od vrchnosti. Rovněž odňaty jsou šolcovny v Ottendorfě a v Martinkovicích svým tehdejším držitelům. Ottendorfská cenila se za 130, Martinkovická za 100 hřiven stříbra.

Mám za to, že tento příběh měl hlavně za následek odtržení vsí od posavadního příslušenství k foitství Broumovskému. Zabavené foitství i obě šolcovny byly sice později zas prodány od vrchnosti v soukromé dědičné držení, ale již nepochybně se zrušením starého poměru, který dával foitům Broumovským příliš velkou moc do ruky. V urbářích od r. 1406 ani v jiných, z toho času již hojněji zachovaných pamětech nenachází se o příslušnosti sedmi vsí k foitství Broumovskému žádná zmínka, než v každé vsi uvodí se zvláštní šulc čili rychtář, zejména i ve Voigtsdorfě (r. 1411 ve městské knize Broumovské), ač tak že urbář při jediné této vsi nepřipomíná žádného svobodného lánu šulcova, z čehož se zdá, jakoby tu nebylo bývalo rychty dědičné, než že byl rychtář dočasně usazován od vrchnosti.

Práva a povinnosti šulců na Broumovsku zachovala se v čas složení urbáře celkem v té samé podstatě jako při založení vsí v 13. století, toliko že po vybavení sedmi vsí z odvislosti od foita Broumovského staly se poměry ve všech všech jednodušší. Jmenovitě nacházíme, že ve všech všech bez rozdílu patřila nyní třetina peněz soudních rychtářů, dvě třetiny vrchnosti. Též náležely rychtářům všech-

foita a přísežných. Těchto bylo ve Broumově osm, dosazovaných pokaždé na rok, ač tak, že jeden neb dva přísežní roku minulého obyčejně bývali zanecháni i v nové raddě, jakž aspoň nachází se zachováváno v prvním čase 15. století. Jeden po druhém střídali se přísežní každého roku v určité časy v úřadě purkmistrském čili šefmistrském. Kniha městská založená r. 1403 zachovala nám nepřetržitou řadu přísežných Broumovských od r. 1407 až do konce 15. století. Co osoby, které za dvou desetiletí před Husitskou válkou nejčastěji bývali v raddě, a tedy co nejvážnější měšťané toho času, jeví se nám tu Petr Metzner, Hanuš Geldochse a Jošt Geldochse, Petr čili Pešek Marquartův a Pavel Marquartův, Hanuš Heynisch, Petr Hornsperk, jehož dům připomíná se na rynku v rohu ulice Lázeňské (1416), Mikuláš Libing, Mikuláš Tolling, Tomáš řezník, Jiřík mlynář, Petr pekař, Michal krejčí, Hempe lékař (arzt), Petr Heidenreich, Augustin čili Austein, Hanuš Megerlein, Hannus Birkener atd. Foitové Broumovští toho času byli Mikuláš *Güesner* r. 1399, Mikuláš *Kunze* od r. 1403 až 1419, po něm Pavel *Marquartův*, za jehož času r. 1421 bylo město obléháno od velkého vojska Husitského. Vedlé přísežných činili cechmistři a starší obecní větší raddu městskou.

Privilegiem krále Otakara II. od r. 1260 byla, jak dotčeno, soudní moc ve věcech hrdelních ještě pozůstavena nejvyššímu soudu královskému v Praze, skutečně však v pozdějších časech vykonávána od cudy krajské v Hradci nad Labem. I tomuto vymínění učinil konec král Václav II. r. 1295, když na žádost opata Bavora udělil *popravu* (judicium sanguinis) městu *Polici*. Z uvážení totiž, že obtížné jest obyvatelům toho místa, zločince v místě samém nebo ve všech k němu náležejících chycené voditi do Hradce, pro vzdálenost místa, kterou se častěji stává, že se na cestě vytrhnou útekem, nařídil král, aby napo-

tom souzení byli rychtářem Polickým, a zapověděl tudíž úředníkům kraje Hradeckého, aby rychtáře ani obyvatelů Polických k dopravování takových zločinců k soudu svému nepřidržovali. Vyšší tato soudní moc rychtáře a přísedních Polických vztahovala se ovšem toliko na Policko ve smyslu užším; nelze však pochybovati, že i Broumovsko bylo rovněž ne-li dřív aspoň již tehdyž vyjmuto z moci krajského soudu, tak že i zde rychtář čili foit města Broumova soudil v hrdelních věcech nad městem i nade všemi celého okresu. Popravní místa pamatují se doposud v obou městech, u Police na drahách městských v stranu pod Zákoníci, u Broumova v stranu ke vsi Křinici.

Povinnosti poddaných ku klášteru jakožto vrchnosti byly hlavně dvojího druhu; záleželyť buďto v platech, buďto v pracích čili robotách, a platy zase buď v penězích buď ve plodinách. V rozdělení pak těchto povinností dělily se poněkud od sebe Broumovsko a Policko.

Nejstarší způsob povinností sedlského lidu na Broumovsku je nám v úplnosti povědom toliko o *Heitmánkovicích* z obnovené výsady této vsi od r. 1296; zdá se však, že tak jako později v čas složení urbáře byl kromě některých malých výminek stejný v celém tom okresu. Dle této výsady platil každý lán v Heitmánkovicích:

1. v penězích půl hřivny čili 32 potomních grošů ročně ve dvou lhůtách, o sv. Jiří a o sv. Michale;

2. v obilí po dvou korcích pšenice, dvou korcích žita a dvou korcích ovsa, o sv. Michale. Oba dva tyto platy jsou právě tak vyměřeny také v kratěji složené výsadě Heinzendorfské od roku 1255 a ve výsadě Srbské na Policku r. 1254.

3. O velkonocích každý lán vepřovou kýtu.

4. Platil každý soused, tedy bez rozdílu měl-li celý lán nebo jen část, dva penize smazného (annotales čili de-lentiales) písaři, jenž plat vybíral, též o sv. Michale.

Roboty byly: 1. orat čtyřikrát za rok, totiž třikrát na ozimi, jednou na jaří; 2. čtyry dni do roka práce o žni; za kteréžto dvě roboty dohromady byla výplata ustanovena půl věrdunkem čili osmi groši; 3. povozy, kolik by bylo potřebí.

Urbáři od r. 1406 ustanovují se povinnosti následující co pravidlo pro všechny vsi Broumovské. Platů čili **úroků**:

1. z každého lánu o sv. Jiří 16 grošů, o sv. Janě Křtiteli 8 grošů, o sv. Michale 40 grošů, tedy dohromady 64 groše čili kopa grošů ročně;

2. o velkonocích po vepřové kýtě, 12 vejcích a dvou syrcích, jenžto se jeden počítal za dva peníze.

Robot: oratí čtyry dni ročně, aneb zaplatiti za každý den 18 peněz, t. j. $1\frac{1}{2}$ groše, tedy dohromady 6 grošů; potom, což sice udáno jen o Grossdorfu a Rosenthalu, ale, jak z jiných období ve složení urbáře vysvítá, nejspíš platilo o všech vseh, dovézti do kláštera ročně po dvou vozích dříví.

Rozdíl mezi starším a tímto pozdějším vyměřením povinností záležel tedy předně v tom, že dávky v obilí docela minuly a místo toho zvýšen peněžitý plat o polovici a přibyl odvádění vajec a sýrů. Z robot pak minuly nejspíš také na počet zvýšeného platu peněžitého práce o žněch, pročež také výplata polní roboty snížena s osmi groši na šest; místo pak neurčitých dovozů vyměřeno po dvou vozích dříví na lán.

Mimo to ustanovuje urbář plat za požívání panského lesa, každý soused totiž, který měl koně, s nimiž jezdil do lesa na dříví, povinen byl platiti za každého koně polesnému po dvou groších, po půl korci ovsa a jednom kuřeti ročně. Plat tento se nazýval *lesné* (forestaria).

Na země, které se do lánů nepočítaly, totiž zahrady, noviny a j. byly platy ustanoveny obzvlášť.

Na Policku byl peněžitý úrok dle urbáře v rozličných vseh rozličný. V nejvíce vseh obnášel 20 grošů z lánu, 10 o sv. Jiří, 10 o sv. Havle, totiž v Ledhují, Hlavňově, Bukovici, Pěkově, Radešově, Bezděkově a Srbské, méně ve Žďáře, v Medhují a Dědovém, totiž 16 grošů z lánu, více předně v Suchdole a Bělé po 24 groších, v části Maršova, v dolejší Dřevíči a v Lachově po 32 groších čili půl kopě; ve vseh oddílu někdy Starkovského totiž Petrovicích, Petrovičkách, Dřevíči hořejší a části Maršova po 50, konečně v Bodašíně po 70 groších.

Úrok obilný uvodí se v urbáři jen co čestné (nomine honoris); obnášel z lánu půl druhého korce ve vseh vseh krom části Maršova (Staropolicke) a Lachova, kdež platil každý lán 6 korců, totiž dva pšenice, dva žita a dva ovsa. V Petrovicích, Petrovičkách, hoř. Dřevíči a Maršově (Starkovském) uvodí se mimo to z lánu větel ovsa.

Dále odváděl každý lán o narození panny Marie dvě kuřata, o narození božím dvě kuřata, o velkonocích 12 vajec; „kdež jsou“ dokládá k tomu urbář. Výminky byly: v Bodašíně jen jedno kuře o narození božím od každého hospodáře, jichž bylo 22 (na $4\frac{1}{2}$ lánu); v Petrovicích, Petrovičkách, Dřevíči a části Maršova z lánu toliko po dvou kuřatech, ale 24 vejcích ročně. Po vepřové kýtě odváděli toliko sedláci v menší části Maršova; sýry (dva o velkonocích) toliko Vacek Petrovický, držitel tanějšiho statku panského; týž o vánocích housku (tortam) v ceně jednoho groše.

Roboty byly na celém pansví stejné krom Lachova a Maršova Staropolickeho, totiž:

1. orat z každého lánu 24 záhonů třikrát v roce, dvakrát na ozimi, jednou na jaři;
2. o žních pracovati každý hospodář dva dni, jeden na ozimi, jeden na jaři, a dovéztí všecko obilí do stodol;

3. sušiti a skládati seno a dovéztí je do kláštera, kteří měli koně;

4. na hon choditi dle potřeby;

5. o vánocích po jednom voze dříví dovéztí do kláštera;

6. mlýnské kameny a vše jiné čeho potřeba voziti do panského mlýna v Polici, kteří měli koně; jiní dělali přitom ruční práci;

7. spravovati mosty čili lávky;

8. voziti kameny kvápenici a vše potřebné k děláni plotů, kteréž ale měl probošt dáti dělati svou čeledí; též dříví vozit ke všem jiným stavbám.

Lachovští a Maršovští byli od všelikých robot osvobozeni; začez platili, jak vysvítá z přehledu jejich povinností, víc obilí než jiné vsi, a mimo to obzvlášť za práci o žních v Lachově po osmi, v Maršově po šesti groších z lánu. Obmezenější ovšem bylo nejspíš osvobození Suchodolských od robot, snad toliko polních, za kteréž platili po 16 groších z lánu ve dvou lhůtách, o sv. Jiří a o sv. Havle. Pouze ode žní byl osvobozen podíl Srbské malé, za dva groše z prutu.

Za požívání *lesů* platilo se na Policku lesnému z každého koně $1\frac{1}{2}$ groše, věrtel ovsa a osm kuřat, však tak, že kdo měl víc než čtyry koně, platil jen ze čtyř. Proti Broumovsku byl tedy tento plat menší v groších a ovse a za to větší v kuřatech.

Z porovnání urbáře se starou výsadou vsi Srbské od r. 1254 je vidět, že s počátku byly tyto povinnosti poddaných podobně jako na Broumovsku vyměřeny poněkud jinak než později, jmenovitě aspoň ve všech vysazených právem německým, tak totiž že úrok peněžitý a obilný byl časem snižen a za to zvýšeny dílem jiné dávky dílem roboty.

Obzvláště byly vyměřeny povinnosti *mlýnů*, kterých poměry byly rozličné. Na Broumovsku náležely dva mlýny vrchnosti bezprostředně, totiž mlýn pod klásterem Broumovským a druhý doleji pod městem. Mlýnáři těchto mlýnů byli toliko nájemníci. Hořejší platil ročně 18 korců pšenice, 132 korců žita a 54 korců ječmene, mimo to z valchy soukennické 2½ kopy grošů; dolejší 12 korců pšenice, 48 korců žita a 72 korců ječmene. Hořejší měl mimo to krmiti vždy čtyry vepře, dolejší v zimě čtyry, v létě tři toliko. Ostatní mlýny na Broumovsku náležely vesměs rychtářům, zejména i třetí mlýn v Broumově v podměstí foitovi Broumovskému, který však z něho platil klásteru dědičného úroku 16 grošů. Tolikéž platil rychtář Šonovský z každého kola svého mlýna. Ottendorfský, Božanovský a Heinzendorfský platili něco v obilí; ostatní neměli žádných platů k vrchnosti. — Na Policku náležely vrchnosti dva mlýny, klášterský, který platil ročně 52 korců žita, a Ledhujský 32 korců. V Srbské náležel jeden z tamějších mlýnů rychtářovi, též v Dědovém a snad i jinde, kde byli šulcové, tedy v Pěkové a v Suchémdole, Srbský platil ročně čtyry groše, Suchodolský 24 grošů ve čtyřech lhůtách o každých suchých dnech; druzí dva neměli platů vrchnostenských. V Bukovici a ve Hlavňově náležely mlýny vesnickým obcem, jimž platili mlýnáři z nich nájem, Hlavňovský však nicméně také vrchnosti 5 grošů, 6 kuřat a 6 dní roboty. Z ostatních čtyř mlýnů zdá se že Maršovský a Radešovský (t. Mezihorní) byly svobodné, Žďárský a druhý mlýn v Srbské prodány právem zákupným. Onen platil ročně 8 grošů a 6 kuřat a konal 6 dní roboty, Srbský platil 6 grošů.

Vrchnost vybírala od poddaných také *berni*, kteráž byla na duchovních statcích dvojí, obecná berně zemská (*berna generalis*), která se ukládala na celou zem dle svolení sněmovního, a zvláštní (*particularis*), která se ukládala

od krále na kláštery a města. O způsobu, kterým se to stávalo na Broumovsku a Policku, nedává nám dostatečné zprávy ani urbář ani kolikos listin, ježto se té věci dotýkají; jen tolik zdá se, že přitom vždy také pro vrchnost vycházel nějaký užitek. Rozdíl mezi berní obecnou a zvláštní byl, že od této někteří statkové výminkou byli osvobozeni; obecnou berní naproti tomu platily všechny statky poddané, jmenovitě také lány rychtářů a jiné svobodné lány, jakož i mlýny, bez rozdílu, jestli náležely rychtářům nebo jiným majetníkům neb dědičným nájemníkům. Obnáška berně byla ustanovena jednotejně pro každé vybírání; z celého Policka obnášela berně obecná 56 kop a 8 peněz. O Broumovsku pohřešuje se ustanovení o tom v urbáři.

Ve městech Polici a Broumově byly platy k vrchnosti ustanoveny hlavně dle řemesel a živností, jako na všech dle lánů. V Polici platil každý kovář ročně 12 grošů, každý řezník po kamenu loje a kamenu slaniny; z každé pak várky piva platilo se po šesti groších vrchnosti, totiž proboštovi, a po šesti penězích k obci; mimo to pak za užívání lesa každý soused (hospes) groš lesnému, majetník pouhého městiště (area) po půl groši čili šesti penězích, kdo ale měl koně, platil v témž poměru jako ve všech; konečně celá obec z pastviště proti Žďáru 12 grošů a z hory Tonášovy čtyry groše. Berně od celého města obnášela 5 kop. Krom těchto platů ale byli sousedé zavázáni k vykonávání všech robot jako hospodáři ve všech, dle rozdílu, měli-li koně neb nic, vyjmouc jediné orání. Podruhové měli zvláštní robotu trhání konopí a sázení zelenin. Lazebník, který měl v nájmu panskou lázeň, platil z ní ročně 33 grošů.

V Broumově platili řezníci krom dvou kamenů loje vyvařeného, sebraného a čistého také po 18 groších ročně z každého masného kránu, ševci z každého štoku ševcovského osm grošů, pekaři z každého štoku 16 grošů. Dále

platil každý dům čili chalupa po dvou penězích, šest zahrada každá dva groše, jedna vedlé dvoru foitova 7 grošů, konečně celé město od obce každoročně 40 kop, polovici o sv. Janě, polovici o vánocích. Robot měšťané Broumovští neměli žádných. Dva brusy ve městě platily po 4 groších; z lázně lazebník 2 $\frac{1}{2}$ kopy ve dvou lhůtách, o sv. Janě a o vánocích; týž byl povinen sloužiti všem bratřím čili celému konventu kláštera Broumovského holením brady a pouštěním krve, jakož i bez platu koupati všecku čeládku kláštera. Berně platila se z každé krčmy, z masného krámu a z pivováru takového, který nenáležel ke krčmě, po 33 groších, z rámu soukennických po 15 groších, ze štoku ševcovského neb pekařského, z celého domu neb ze zahrady po 8 groších, od každého soukenníka, řezníka, ševce, kováře, krejčího, pekaře z řemesla jeho po 6, od kramáře, z půl domu a od podruha po 4 groších. Na řemeslníku však, kterému řemeslo více vynášelo, mohla se také žádati větší berně.

Pokojné držení a vládnutí opata a kláštera Břevnovského újezdem Polickým přetrhlo se, pokud vysvítá, na některý čas za panování krále Jana postoupením celého panství Broumovského bratřím Olbramovi a Matějovi rytířům z *Panovic*, usedlým v sousedním Kladsku na čas jich životů pod jménem nájmu, který ale sotva byl dobrovolný, nýbrž jak se mi zdá, vynucený králem Janem, který toho času i s jinými statky duchovenstva a zvláště klášterů nabládal velmi libovolně. V listině, která o tom nájmu svědčí, dané r. 1331, praví se, že se stal s povolením a vůlí královskou, ale dokládá se hned dál, kterak ve smlouvě nájemné bylo přidáno, že nemají opat a konvent po smrti oněch bratří nikterak naložiti s tím statkem leč jakby král kázal výslovně, což jak listina praví, bylo k velké a nenabyté škodě kláštera. Na žádost opata Bavora zrušil král Jan tento článek smlouvy právě listinou od r. 1331, a násled-

kem toho dostalo se panství po smrti bratří z Panovic nepochybně hned zase v plné držení kláštera.

Později, za opata Oldřicha (mezi léty 1366 a 1381) byly z někdejšího Starkovského dílu Policka vsi Petrovice, Petrovičky, Maršov a malá Dřevíč prodány a vysazeny nějakému zemanu Janovi *Kdulincovi* a Bonuši manželce jeho na čas jich životů, i zůstaly tím způsobem v držení cizím až do r. 1390, kteréhožto roku Jan Kdulinec se svolením opata Diviše prodal své práva Petru proboštovi Polickému pro jeho osobu na čas jeho života. — V neznámém čase musila býti prodána od kláštera vesnice Bodašín blízkým sousedům pánům na Skále; neb se v archivu Břevnovském zachovala listina od r. 1407, dle které pan Matěj Salava z Lipé, pán na Kacenšteině (nynějším Bischofšteině) čili na Skále a na Starkově, jak se nazývá v jiných pamětech, prodal tuto ves nepraví se kterého roku foitovi Broumovskému Mikuláši Kuzněťovi (to jest Gusenerovi), tento pak zase opatu Břevnovskému Divišovi, který ji tím způsobem zjednal klášteru, jemuž prvotně byla náležela.

O hlučnějších událostech, kterými časem býval rušen pokoj krajiny, jako k. p. odbojem bratří foitů Broumovských za opata Bavora, nemáme zpráv dostatečných. Jen z prohoděných slov v té neb oné listině dá se soudit, že bývala krajina často znepokojována podobnými výstupy, buď od vzpurných poddaných kláštera buď od nepřátelských sousedů. Tak k. p. v nadání jisté mše v kostele panny Marie před městem r. 1383 mluví se o tom, kdyby výchoz z města zabráněn byl strachem nějakých protivníků (*ex timore aliquorum adversariorum civitatis exitus impediretur*), též v nadání jiné mše v kostele špitálském v podměstí roku 1413, kdyby výchoz z města nebyl možný pro nějaké nebezpečení městu hrozící (*propter aliquod imminens periculum civitatis*), ve kterýchžto obou případechžto dopouští se, aby mše byla sloužena ve farním kostele vnitř města.

Při skládání druhé této listiny bylo nepochybně na mysli jakési velké protivenství (lamentabile, dolorosum ac gemebundum offensum), které se před desíti léty tehdáž (1403) stalo městu Broumovu zradou některých měšťanů, jichžto jména dilem jsou zaznamenána na první straně staré městské knihy posud zachované. *Pech* prý byl z těchto ukrutných a nevěrných zrádců první zlosyn (primus nequam), druhý *Hyncík* ještě horší (nequior), třetí *Něuenkirchen* ze všech zrádců nejhorší (omnium traditorum nequissimus), mimo to jakýs Jindřich z *Maňavy* (? Manov) s ostatními jich soudruhy. Město bylo, jak ze zápisku toho vysvítá, o půl noci zlezeno přes zeď u dolejší brány po levé straně, jdouc z města, což stalo se v pátek den Dušiček (2. listop.). Jaké však ukrutnosti byly přitom spáchány, jaké škody učiněny městu, nepraví se šfe; toliko v jiném zápisku na stránce 5. v též knize praví se, že starší městská kniha, do které se jindy zapisovaly právní záležitosti, byla vzata od nepřátel města (di sachen sein vormals geschreiben gewest in unser stat buch, das uns von unsern finden wart genommen). Tehdáž nepochybně přišlo také ke ztracení privilegium krále Otakara o dělání suken, o němž praví stvrzovací listina krále Václava IV, vydaná dvě léta po této příhodě, že bylo od zločinců a loupežníků času nočního mocně odnešeno ve městě Broumově (per maleficos et raptorez nocturno tempore in praedicto ipsorum oppido Brumov fore violenter ablatas, totiž literas).

V.

Správa církevní.

Dle darovací listiny krále Přemysla od r. 1213 měla opatovi Břevnovskému náležeti jak světská tak i duchovní správa celého újezdu Polického ve starých jeho hranicích. Z té příčiny byl klášter Polický, a týmž způsobem také později založený Broumovský klášter, Břevnovskému podřízen co jeho odnoží a příslušenství. Představení obou dvou těchto synovských klášterů byli *proboštové* (praepositi), které dosazoval opat dle své libosti, a sice z bratří kláštera Břevnovského, maje plnou moc také ssaditi je neb k jiným místům obrátiti dle uznané potřeby. Poměr tento výslovně stvrdil papež Bonifacius IX. bullou vydanou roku 1391 na žádost opata tehdejšího Diviše. Probošt spravoval hlavně záležitosti světské; druhý po něm byl v každém klášteře *převor* co představený ve věcech týkajících se řehole a správy duchovní. Při volbách opatů Břevnovských účastnili se bratři přebývající v klášteře Polickém i Broumovském s ostatními jednotejně.

Co proboštové Poličti připomínají se z onoho času r. 1332 *Předbor z Chroustoklat*, syn někdy pana Zdeslava odtamtudž, rodu rytířského, potomní tuším opat Břevnovský (od r. 1336 až 1360); *Petr* před rokem 1385; jiný *Petr* r. 1390, jenž tehdáž koupil doživotně Petrovice a druhé vsi k tomu náleževší, jehož bratr jmenuje se slovutný panoše Jindřich z Popovic; *Václav* r. 1419.

Z proboštů Broumovských jsou nám známi: *Petr* roku 1368, *Oldřich* kdysi před rokem 1384, *Mikuláš* r. 1384, *Dětrich* před rokem 1403, *Mikuláš* v letech 1403 až 1407, *Petr* 1416, 1417, *Matěj* 1418, 1419. Z příkladů Předbora z Chroustoklat a Petra z Popovic lze se domýšleti, že ten-

krát ku proboštví vůbec často byli povyšováni oudové rodin šlechtických tak jako i k opatství.

Z převorů Polických uvodí se zejména jediný *Martin* r. 1419, z Broumovských *Václav* r. 1385, *Filipp* r. 1419.

Odvislost, ve které byli postaveni bratři obou klášterů co oudové jedné řeholní společnosti, nevztahovala se však rovnou měrou na duchovní správce čili *faráře* na obou panstvích Polického újezdu, což, jak za to mám, mělo příčinu v počátečném zoužení hranic jeho úředníky královskými.

V popise far diecezí Pražské z druhé polovice 14. století jmenuje se na nynějším Broumovsku 7 far, z nichž 6 připadá do tehdejší majetnosti kláštera, totiž ve *Broumově*, v *Ruprechticích*, *Heřmánkovicích*, *Šonově*, *Martinkovicích* a *Božanově*, sedmá ve *Višeňově* čili Vižňově (latině: Pratum desertum). V nejstarší městské knize Broumovské připomíná se roku 1412 také kostel ve Verneřovicích, který snad byl jen filialný k Vižňovu. Farní kostely tyto činily spolu se 6 jinými v okolí Fridlandském, Teplickém a Aderspašském zvláštní *děkanství Broumovské*, pod arcijahenstvím Hradeckým.

Šest oněch far na zboží klášterském připomíná se také v nejstarších knihách Confirmationum jmenovitě v letech 1361 až 1368 neb také později. Faráře dosazuje ku pěti z nich úřad arcibiskupský na podání opata Břevnovského co patrona, totiž v Heřmánkovicích, v Ruprechticích, v Šonově, v Martinkovicích a v Božanově. Kněží k farám dosazovaní nebyli však jako nyní mnichové z kláštera samého, nýbrž světští. Vysvítá to předně z toho, že se žádný z nich nejmenuje bratrem (frater), jakž sice v knihách Confirmationum všude se dokládá při jménech kněží řeholních; ještě ale jasněji z několika příkladů ve všech těchto jmenovaných pěti farách, kdež opat co patron svoluje ke směně farářů s duchovními správci odjinud, jednou to-

tiž z Olešné, jednou ze Zákraví, jednou ze Svatoboře, jednou z Peterswaldu ve Slezsku a dvakrát z Waltersdorfa ve Slezsku; kteřížto cizí duchovní správci beze vší pochybnosti nebyli řeholníci řádu Benediktinského, nýbrž svěští kněží.

Z poměru tohoto soudím, že byly fary na Broumovsku založeny ještě před skutečným uvázáním kláštera Břevnovského v držení této části Polického újezdu; neb kdyby byli opatové bývali zakladateli těchto far, sotva by je byli jinak zřídili než pro kněží svého řádu. Takto ale dosáhli po opanování Broumova jen práva podacího, které náleželo i předešlým držitelům, totiž úředníkům královským, ježto obyčej dosazování kněží světských, který byl do oné chvíle, hájen jest i napotom od úřadu biskupova.

Fara městská ve *Broumově* nacházela se prvotně bezpochyby v témž poměru až do r. 1258, když biskup Pražský Jan dovolil, aby se všechny důchody farního kostela Broumovského obracely ku potřebě stolu klášterského, a sic, jak se praví ♦ listině, k opatřování ryb, jichž měl klášter druhdy veliký nedostatek. Opat dostal týmž svolením biskupským právo, dosazovati faráře k témuž kostelu co svého střídníka (vicarium) i také ssazovati jej dle své vůle; kterýžto střídník měl napotom v duchovních jak ve světských věcech poddán býti jen opatovi a nikomu jinému, a od něho na místě biskupově přijímati úřad pastýřský. Poněvadž tímto udělením farní kostel Broumovský propuštěn byl z moci úřadu biskupského, tak že farář dosazený od opata nepotřeboval žádného dalšího stvrzení od biskupa, proto se v knihách Confirmationum ze 14. století žádná dosazování k tomu kostelu nenacházejí.

Zvláštní poměr kostela Broumovského, že se příjmy z něho obracely bezprostředně ku potřebám kláštera, připomíná se i v urbáři od r. 1406, kdež praví se výslovně,

že příjmy všechny přijímá probošt, a pro sebe má farář jen tolik, kolik mu probošt dá.

Na panství Polickém byla jediná fara v *Polici*, ku které patřily všechny vsi tohoto panství, vyjmouc leda, jak myslím, Petrovice, Petrovičky a Dřevíč, jakožto teprv později přikoupené. Založena byvši nepochybně hned za prvního zakládání osad v této krajině od Benediktinů, byla vždy osazována mnichy téhož řádu, a sic aspoň ve 14. století jistě beze všeho stvrzování od biskupského úřadu; neb se o takovém v knihách Confirmationum nikdež nic nepřipomíná. Fara Polická nadto ani se neuvodí v dotčeném popise dieceze Pražské; čehož příčiny s plnou jistotou domyslíti se nelze. Dle sousedství byla by měla státi pod děkanstvím buď Broumovským, buď jako Machov, Hronov a Starkov co nejbližší farní místa, pod Dobrušským; možná však spíše že byla dokonce z poslušnosti děkanů vyjmuta. Příjmy této fary neodváděly se sic zúplna jako ve Broumově ku potřebám kláštera; nicméně ale dle urbáře byl farář povinen bratřím konventu Polického dávat každodenně jedno jídlo a jednu minuci o sv. Janě Křteli, jakéžto minuci ročně tři dával probošt; mimo to 32 grošů ročně bratřím Břevnovským.

Dle jména jsou nám známi faráři v *Ruprechticích* kněz Oldřich z Bělé (snad z Policka?) dosazený r. 1362, Kliment do r. 1410, Jodok z Radkova čili Wünschelburka od r. 1410 až 1411, Jan řečený Hondorf z Habelswerda od r. 1411 až 1412, potom farář v Novém Waltersdorfe ve Slezsku, Benedikt první farář ve Wolfelsdorfe ve Slezsku, od r. 1412 až do své smrti r. 1415, Mikuláš od r. 1415; v *Heřmánkovicích* Mikuláš, který se stal později farářem v Olešné, do r. 1361, od toho roku jiný Mikuláš, první farář v Olešné, který s předešlým směnil faru, Jan do roku 1416, potom farář ve Valbeřicích ve Slezsku, jiný Jan od r. 1416, první farář v týchž Valbeřicích; v *Šonově* Petr

do r. 1393, po něm kněz Jan z Hradce Králové od roku 1393 až 1394, když směnil faru tuto s jiným Janem, farářem Waltersdorfským ve Slezsku na panství rytíře Tyčka z Panovic; v *Martinkovicích* Jindřich, který zemřel r. 1363, po něm Heřman rodilý z Broumova, a od r. 1368 Wolfart, první farář ve Svatoboři, Jan do r. 1415, potom farář v Božanově, Tomáš od r. 1415, první farář v Božanově; v *Božanově* Henslin do r. 1363, po něm Mikuláš z Chocimi, do r. 1366, po tomto Kříž první farář v Zákraví, který s předešlým směnil faru, později Michal, který r. 1386 ssazen jest od generalního vikáře arcibiskupství Pražského na žalobu opata Diviše pro mnohé a velké přestupky (propter suos innumerabiles et graves excessus), dále Petr, který r. 1391 směnil faru s Pavlem oltářníkem ve farním kostele v Peterswaldu ve Slezsku za jeho oltář, Tomáš do r. 1415, potom farář v Martinkovicích, Jan od r. 1415 první farář v Martinkovicích. Ve *Broumově* jmenuje se farářem bratr Václav mnich kláštera Břevnovského roku 1409, v *Polici* Heřman roku 1419.

Příjmy far záležely, pokud se o tom zmiňuje urbář, v *ofěrách*, v desátkách a v zemských statcích. Fara Broumovská vynášela ročně okolo 16 kop ofěry. *Desátku* platilo se na Broumovsku z každého lánu korec žita, korec ovsa a dymného (fumales) 6 peněz; na Policku ze všech vsí toho panství, které k faře Polické náležely, vyjmouc Lachov a Maršov (Staropolicový) rovněž z každého lánu korec žita a korec ovsa, vedlé čehož dymné se neuvodí. Zemských statků připomíná se k faře Polické půl lánu v Ledhují, z něhož farář bral platy, opat toliko berni, ke Broumovské půl lánu ve Grossdorfě, který však již za času urbáře k faře nenáležel, později zahrada tamže, darovaná ku kostelu r. 1407, k Heřmánkovické půl lánu svobodného, který platil jen berni.
